

ICOESS 2019

3RD INTERNATIONAL CONGRESS OF EURASIAN SOCIAL SCIENCES

3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi

18-21 April / Nisan 2019

Bodrum / MUĞLA

Editör

Prof. Dr. Kadir ULUSOY

**BİLDİRİ TAM METİNLERİ
KONGRE E-KİTABI**

İNGİLİZ BELGELERİNDE MİLLİ MÜCADELE VE VAHDETTİN

Mehmet KIBIL

Doktora Öğrencisi, Yeditepe Üniversitesi, mehmetkibil@hotmail.com

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son padişahı olan Sultan VI. Mehmet Vahdettin tahta geçer geçmez çok ağır sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kasım 1918'de İstanbul'un fiilen işgal edilmesinden sonra kurulan İngiliz Yüksek Komiserliği padişah ve İstanbul hükümetleriyle sıkı temaslarda bulunmuştur.

İşgallere karşı ülkenin her yerinde başlayan yerel direnişler Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle örgütlenerek siyasi ve askeri zemine oturtulmasından sonra Milli Mücadele iç ve dış düşmanlara karşı devam ederken Padişah Vahdettin'in konumu günümüze kadar çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Vahdettin başından sonuna kadar Milli Mücadele karşıtı bir siyaset izlemiştir. Kendi düşüncesine göre saltanat makamının, dolayısıyla kendisinin tek kurtuluş yolu İngilizlere güven içinde tam teslimiyetten geçmekte olduğuna inanmıştır.

İngilizler de bu dönemde siyasi ve askeri hükmü İstanbul'la sınırlarını aşamayan Vahdettin'in manevi nüfuzunu kullanmak istemişlerdir. Saltanat ve Halifeyi koruma adına din faktörünü yoğun şekilde kullanarak halkı bağımsızlık mücadelesi aleyhinde kışkırtan fetvalar çıkarılmış, Milli Mücadele önderleri, padişah tarafından asi ilan edilerek idamlarına hükmedilmiştir.

Vahdettin bu süreçte İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserleri ile ilişkilerini hep iyi tutarak tahtını korumak için çabalamıştır. İngiliz Yüksek Komiserliği Türkiye'deki genel durum ve Vahdettin ile ilgili pek çok rapor tutmuştur. Bunlardan bazıları çok çarpıcı niteliktedir. Vahdettin'in İngilizlere olan aşırı güveni ve Milli Mücadele karşıtı tavrı, belgelere bütün yalınlığıyla yansımıştır. Belgelerin içeriğinden anlaşılana göre, Vahdettin'in Milli Mücadele karşıtı tavrı sadece İngilizlerin yaptığı baskı ile açıklanamayacak boyuttadır.

Sonuç olarak Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla hayatını tehlikede gören Sultan Vahdettin, kendi iradesi ve talebiyle İngilizlere sığınmış ve bir İngiliz gemisiyle Kasım 1922'de ülkeyi terk etmiştir.

Bugün İngiltere Ulusal Arşivleri'nde ve İngiliz Dışişleri Arşivi'nde, Milli Mücadele ve Vahdettin ile ilgili çok sayıda belge vardır. Bu arşivlerde bulunan Milli Mücadele dönemiyle ilgili bazı belge ve raporlar Türkiye'de tarihçiler tarafından yayımlanmış olsa da, Vahdettin özelinde yeni belgelerle farklı bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın amacı, Vahdettin ile ilgili İngiliz arşivlerinde yer alan belgeleri objektif ve tarafsız gözle ele almak ve bunu diğer kaynaklarla karşılaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Kurtuluş Savaşı, Vahdettin, Mustafa Kemal, İngiltere

BRITISH DOCUMENTS ON THE NATIONAL STRUGGLE AND VAHDETTİN

ABSTRACT

The last sultan of the Ottoman Empire, Sultan VI. Mehmet Vahdettin faced very big troubles as soon as he ascended to the throne. British High Commissariat, which was formed after the occupation of Istanbul in November, 1918, had close contact with the sultan and the Istanbul Government.

Following the local resistance to occupation that started all around the country, later becoming organized and forming a political and military basis with the crossing of Mustafa Kemal Pasha to Anatolia, the attitude of Sultan Vahdettin to the ongoing National Struggle against domestic and foreign enemies has been a controversial issue until now. Vahdettin followed an anti-National Struggle policy from the beginning to the end. In his opinion, the only way to save the reign hence himself was to rely on the British and fully submission to them.

So, the British wanted to take advantage of the moral power of Vahdettin whose political and military domain wasn't beyond Istanbul. With intend to protect the Sultanate and the Caliph, there were given a number of fatwas in order to provoke people against the struggle of independence by exploiting their religious beliefs, the leaders of the National Struggle were called as rebels and sentenced to death.

In the meantime, Vahdettin tried to keep his throne by having intimate relationship with the British High Commissars in Istanbul. The British High Commissariat kept a lot of reports about the general situation of Turkey and Vahdettin. Some of these are remarkable. Vahdettin's over-reliance to the British and his anti-National Struggle attitude are explicitly reflected on the documents. Taking the content of the reports into consideration, Vahdettin's anti-National Struggle attitude cannot be explained only by the pressure of the British. After all, feeling that he was in danger due to the success of the National Struggle, he took refuge behind the British voluntarily and fled the country in November, 1922 aboard a British warship.

There are a wide range of documents available about Vahdettin and the National Struggle in the British National Archive and British Foreign Affairs Archive. Even though some of the documents about the National Struggle have been published by Turkish historians, it is necessary to do further research particularly on Vahdettin. The aim of this study is to discuss the documents about Vahdettin in the British archives, and compare them with other references.

Keywords: National Struggle, Independence War, Vahdettin, Mustafa Kemal, Britain.

GİRİŞ

Vahdettin 3 Temmuz 1918'de ağabeyi Sultan V. Mehmet Reşad'ın ölümünden bir gün sonra 4 Temmuz'da tahta çıkmıştır. Aslında Mehmet Reşad padişah olduğunda Vahdettin Yusuf İzzettin'in ardından ikinci şehzade konumundaydı ve tahta çıkma adına pek bir umudu yoktu. Fakat 1 Şubat 1916'da Yusuf İzzettin'in ani şekilde hayatını kaybetmesiyle 55 yaşında birinci şehzade konumuna geldi. Dolayısıyla bu tarihe kadar siyasetle pek iç içe olduğu söylenemez.

Tahta çıktığı dönem ise artık I. Dünya Savaşı'nın son aylarının yaşandığı ve özellikle güneydeki Arap topraklarındaki cephelerde arka arkaya bozgun haberlerinin geldiği bir dönemdir. Mutlak iktidarı eline geçiren İttihat ve Terakki partisinin önderleri, Balkan Savaşları sonucunda yaşanan travma henüz devam ederken, 1914'te patlayan I. Dünya Savaşı'na biraz da acele şekilde girmişlerdir. Yaklaşık dört yıl süren bu savaşta, Osmanlı Devleti Çanakkale ve Kut'ül Amare cepheleri haricinde hemen her yerde büyük yenilgiler almış ve 1918 yılının ikinci yarısına gelindiğinde elde sadece Anadolu toprakları kalmıştır. Uzun süren savaş ülkenin hem ekonomisini hem de insan gücünü tüketme noktasına gelmiştir.

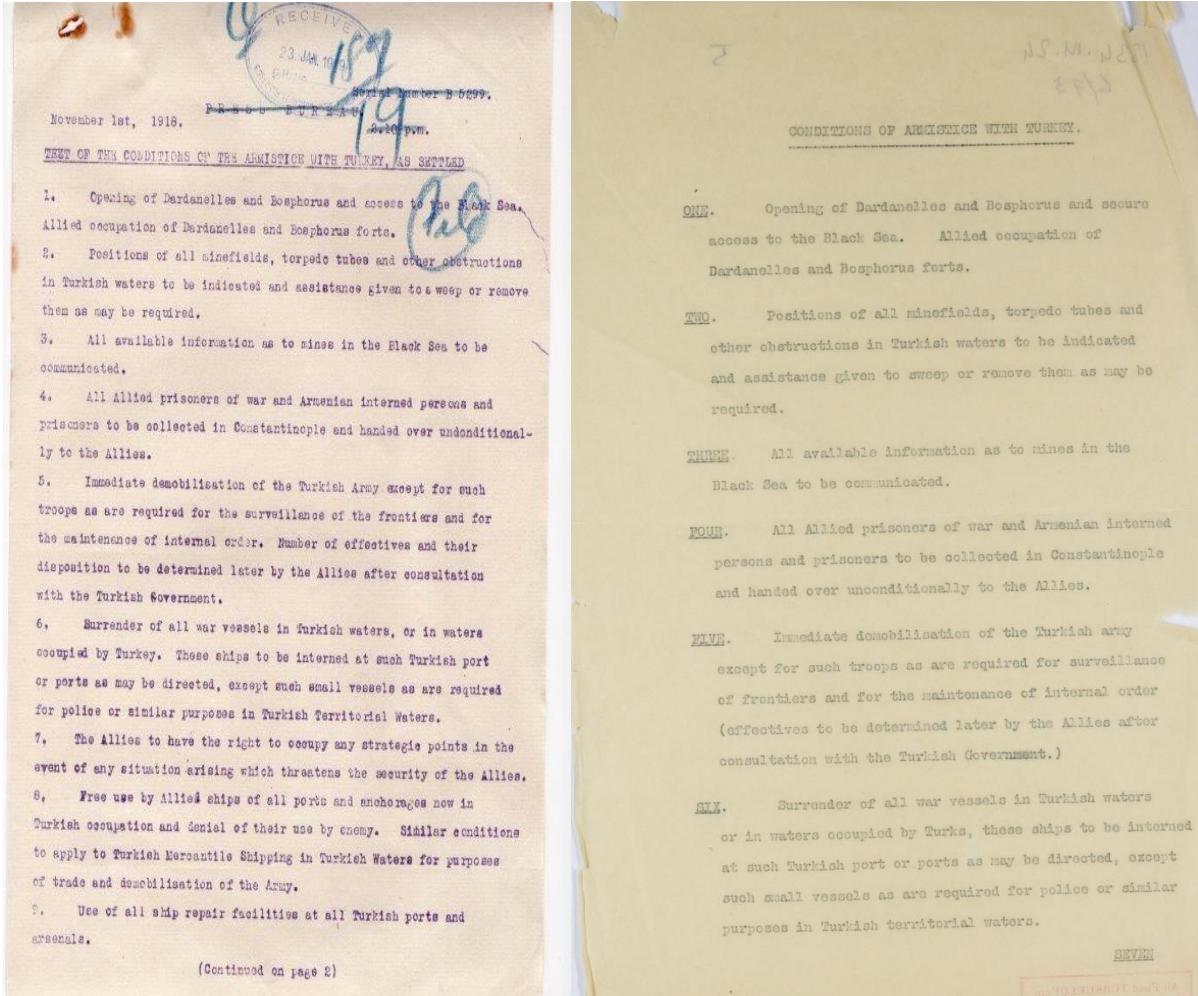
Neticede 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sadece savaşın değil Osmanlı Devleti'nin de sonunu getirmiştir. Daha sonra işgal kuvvetlerinin fiilen İstanbul'u işgal etmeleriyle Mütareke dönemi başlamıştır. Bu dönemde işgal, İstanbul'a gönderilen Yüksek Komiserler vasıtasıyla yürütülmüştür. Yine bu dönemde Vahdettin özellikle İngiliz Yüksek Komiserliği ile ilişkilerini iyi tutmak için çabalamış ve İngiliz politikaları ile uyumlu olmaya özen göstermiştir. Bunun sebebi, İngilizleri fazla kızdırmadan makul şartlarda bir barış antlaşması imzalayarak saltanatın sorunsuz şekilde devamını istemesinden kaynaklanmaktadır. Vahdettin'in İngilizlere olan aşırı güveni ve teslimiyetçi politikaları devam ederken, tarihin akışını değiştiren hadise Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek Milli Mücade'yi örgütleyerek siyasi ve askeri zeminde güçlendirmesi olmuştur. Vahdettin ise bu dönemde İngilizlerle tam uyum içinde Milli Mücadele karşıtı politikalarını gittikçe sertleşen tonda sürdürmüştür. Özellikle eniştesi Damat Ferit, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Vahdettin üçgeninde Milli Mücadele çeşitli yöntemler ile baltalanmak istenmiştir. Milli Mücadele'ye karşı İngilizlerle birlikte çeşitli eylemler planlanmış fakat bu planlar ve eylemler kendileri açısından istenen neticeyi vermemiştir.

Dolayısıyla 1919-1922 arası geçen süreçte meydana gelen hadiselerde Vahdettin önemli bir aktör olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde İngilizler ile çok yakın temas kuran Vahdettin ile ilgili İngiliz belgelerinde çok ibretlik hadiseler ve tespitler vardır. Araştırma yöntemi olarak birinci el kaynak olan arşiv belgeleri incelenmiştir. Sadece İngiliz arşivlerindeki belgeler değil, T.C. Devlet Arşivlerindeki konu ile ilgili belgeler de taranarak karşılaştırma yapılmıştır.

Mondros Mütarekesi ve Sonrasında Yaşanan Önemli Hadiseler

Bilindiği gibi 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti açısından son bulmuştur. Dört yıl boyunca eldeki imkânların çok ötesinde bir gayretle savaşmış ama devlet

neredeyse her anlamda tükenme noktasına gelmiştir. Mütareke imzalandıktan hemen sonra Enver, Talat ve Cemal Paşalar ülkeyi terk ettiler. Bu arada İttihat ve Terakki Fırkası 6 Kasım'da kendini feshetti ve isim değiştirerek Teceddüt Fırkası adını aldı. Daha sonra mütarekeyi imzalayan İzzet Paşa istifa etti ve İngilizlerle yakın ilişkiler kurmuş olan eski Tevfik Paşa hükümeti kurdu. İki gün sonra 13 Kasım 1918'de işgal güçlerinin donanmaları İstanbul önlerindeydiler.

Resim 1. Britanya'ya Bağlı Devletlerden Yeni Zelanda'ya Gönderilen Mondros Ateşkes Antlaşması Metni.

Kaynak: Yeni Zelanda Devlet Arşivleri, G1 238 1919/187 (R24547189).

Resim 2. Osmanlı Arşivlerinde Kayıtlı Mondros Ateşkes Antlaşmasının İngilizce Metni

Kaynak: TC. Devlet Arşivleri BOA, HSD.AFT/6.73.5.

Sultan Vahdettin İngilizlerle iyi bir ilişki kurup tahtını garanti altına alma çabasına işgal başlar başlamaz girişmiştir. 24 Kasım 1918 tarihinde İngiliz The Daily News gazetesine bir röportajda iki önemli unsuru vurguluyordu; İttihat ve Terakki karşıtlığı ve İngilizlerin dostluğuna verdiği önem:

“İngiliz milletine kuvvetli sevgi ve hayranlık duygularımı babam Sultan Abdülmecit'ten miras aldım. Memleketim ile Büyük Britanya arasında öteden beri mevcut dostane münasebetleri yenileyip kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım. Diyebilirim ki Türk milleti İngiltere'ye karşı aynı duygularla, hem de umumiyetle çok daha kuvvetle duyulanmaktadır”

Görüldüğü gibi Vahdettin, daha işgalin ilk günlerinden itibaren İngilizlere iyi niyetli yaklaşarak onların desteği ile bu zor günleri en az zararla atlatacağına inanmaktaydı. İleride de görüleceği üzere özellikle İngiliz Yüksek Komiserleri ile yakın ilişkiler kurmuş ve onlarla sıkı bir iş birliğine girişmişti.

Resim 3. Vahdettin'in Röportajının Bir Kısmı
Kaynak: The Daily News, 24 Kasım 1918.

Örneğin İngiliz Yüksek Komiser yardımcısı Amiral Webb 19 Ocak 1919'da İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta Vahdettin ile ilgili şu yorumları yapıyordu: "Halife elimizin altında buldukça İslam dünyası üzerinde ek bir denetim aracına sahibiz. Bildiğiniz gibi, Padişah, bizi buraya yerleştirmeyi diliyor" (TNA, FO 371/4164/191127).

Bu arada ülkenin çeşitli bölgelerinde işgaller hızla devam ederken Vahdettin İngilizlerin de talebiyle Meclisi Mebusanı kapatma kararı aldı (21 Aralık 1918). Bu kararın arkasında yurdun çeşitli yerlerinde başlayan işgallere karşı mebusların tepki göstermeleri ve Vahdettin'in İttihat ve Terakki'den arta kalanları iyice etkisiz hale getirme amacı taşıdığını söyleyebiliriz. İttihat ve Terakki önderleri yurt dışına kaçıp parti kendini feshetse de ittihatçıların ağırlığı halen aşılamamıştı. Vahdettin I. Dünya Savaşı'nın bütün sorumluluğunun İttihatçılarda olduğunu belirtiyor, anti İttihatçı ve anti Almancı bir politika ile İngilizlerin güvenini kazanmaya çalışıyordu.

1919 yılına girildiğinde işgaller devam ederken bir yandan da siyasi tutuklamaların arttığını görüyoruz. Vahdettin'in bilgisi dahilinde İngilizlerin talebiyle yapılan bu tutuklamalar şüphesiz bir ittihatçı avıydı. Zira Amiral Calthorpe 9 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'dan Londra'ya gönderdiği gizli mesajda tutuklamaların çok etkili olduğunu ve İstanbul'da İttihat ve Terakki yandaşlarının sindirildiğini bildiriyordu (Sonyel, 2015: 15).

Tutuklamalar ve işgaller devam ederken işgal kuvvetlerinin yaptığı çeşitli baskılara dayanamayan Tevfik Paşa istifa etti. Daha sonra Milli Mücadele tarihimizde adından sıklıkla olumsuzluklarla bahsedilen, güçlü bir İngiliz yanlısı olan ve tamamen teslimiyetçi politika izleyen Damat Ferit Paşa ilk kabinesini 4 Mart 1919 tarihinde kurdu. 30 Mart'ta Sadrazam Damat Ferit ile İngiliz Yüksek Komiseri uzun bir görüşme yaptılar. Yüksek Komiser Amiral Calthorpe 1 Nisan'da Lord Curzon'a gönderdiği raporda bu görüşmenin detaylarını aktarırken şunları söylemiştir: "Vahdettin'in şimdiki amacı, Osmanlı Devleti'nin İngiliz hükümetine tam itaatini sağlamaktır. O, İngiltere'den başka yardım edecek bir devlet göremiyordu" yine raporun devamında Damat Ferit'in Türkiye'nin itaatini bildirdiğini ve İngiliz yardımını rica ettiği belirtilmiştir (Okur ve Küçükkuşurlu, 2006: 36-37). Yine 9 Mart tarihinde İstanbul'dan Londra'ya gönderilen bir başka raporda, Damat Ferit'in, Vahdettin ile kendisinin bütün ümitlerinin önce Tanrıya sonra İngilizlere dayandığını söylediğini belirtiliyordu (TNA, FO, 371/49194).

Damat Ferit Paşa'nın İngilizlere karşı olan teslimiyetçi tavrının sınırlarının olmadığını yine İngiliz belgelerinden kolaylıkla anlayabiliyoruz. Amiral Calthorpe'un 23 Haziran 1919 tarihli bir başka raporunda da çarpıcı ifadeler mevcut:

"Ferit paşa güçlü bir İngiliz yanlısıdır ve İngiliz mandası olmadan ülkenin umudunun olamayacağını söylüyor. Türk hükümetinin yabancı bir devletten yardım almadan devam edemeyeceği görüşünde. Ona göre eğer Türkiye İngiltere mandasına girmeyecekse Amerikan mandasına girmeli. Fransız mandasına karşı görüşü var" (TNA, FO, 406/41/58).

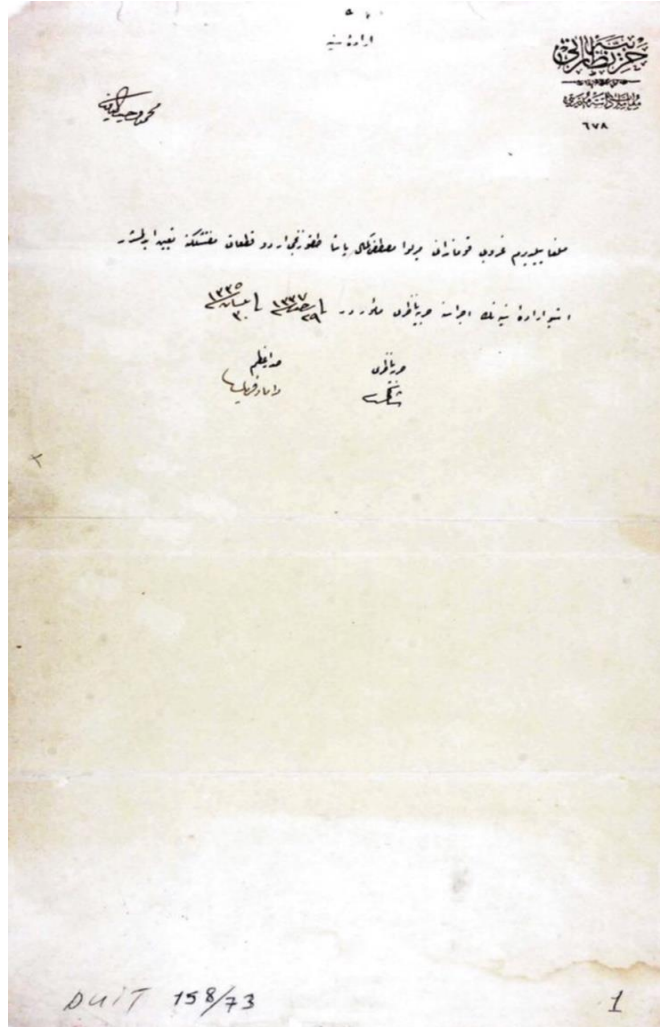
Bu raporlardan Damat Ferit ve Vahdettin'in İngiliz koruyuculuğunu veya bir diğer tabirle İngiliz mandasına girmek istediği net olarak anlaşılmaktadır. Ayrıca 14 Mart tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığının bazı büyükelçiliklerine gönderdiği mesajda padişah hükümetinin İngiliz koruyuculuğu için yalvardığı fakat İngiltere'nin bunu reddettiği belirtilmektedir (Sonyel, 2015: 20).

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması ve Kongreler Dönemi

Mustafa Kemal Paşa savaş bittikten sonra İstanbul'a dönmüş ve Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçene kadar yaklaşık 6 ay süreyle çeşitli siyasi temaslar ve girişimlerde bulunmuştur. Harbiye Nazırı olmak istemiş, Padişah Vahdettin ile de bu süreçte görüşmüş fakat umduğunu bulamamıştı. Dolayısıyla vatani kurtarmak için işgal altındaki İstanbul'da yapacak çok fazla bir şey olmadığını gören Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmenin fırsatını aramaya başlamış ve bu fırsat çok geçmeden ayağına gelmiştir.

Bilindiği üzere. Karadeniz'de Trabzon ve Samsun bölgelerinde ayrılıkçı Pontus Rum çeteleri örgütlenmiş ve bu amaç doğrultusunda çalışmalara başlamışlardı. Bu tarihlerde Anadolu'da yaşanan sivil ve askeri otorite boşluğu sonucu Müslüman-Türk çeteler de asker kaçaklarıyla dolmuştu ve bu Türk çeteler Rumlarla çeşitli çatışmalara girmekteydiler. Doğu illerinde bir karışıklık olmaması İngiltere için çok önem arz ediyordu. Amiral Webb Şubat ayında verdiği raporda Samsun'da Türk ve Rum çeteler arasında tam bir silahsızlanmanın şart olduğunu ve bölgeye askeri kuvvet gönderilmesi gerektiğini bildiriyordu (TNA, FO, /371/4157/25899). Daha sonra Samsun'a 200 kişilik bir İngiliz birliği gönderilse de istenen sükûnet sağlanamamıştı. Karışıklıkların bitmediği, Türk çetelerin

güya Rum köylerini bastıkları İngilizler tarafından sürekli rapor edilmekteydi. Buna karşılık İngilizler resmi makamların durum karşısında çaresiz kaldığı ve bir an önce bu asayişsizliğe son verilmesi gerektiği, hükümetin duruma el atması gerektiği ve eğer hükümet bir şey yapamazsa duruma kendilerinin el koyacağı İngilizler tarafından bildirildi. Demek ki Samsun bölgesine mutlaka bir komutan gönderilecekti (Akşin, 1992: 280). Dolayısıyla İngilizlerin hükümeti bu kadar sıkıştırması sonucu, asayişi sağlamak için bir an önce ciddi tedbirler alarak harekete geçme lüzumu ortaya çıktı. Neticede Harbiye Nazırı Şakir Paşa tarafından bu göreve Mustafa Kemal Paşa (9. Ordu Müfettişi olarak) atandı. 30 Nisan'da Vahdettin bu kararnameyi onadı (BOA, İ.DUİT./158-73).

Resim 4. Vahdettin'in, Sadrazam Damat Ferit ve Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın İmzalarının Bulunduğu Mustafa Kemal Paşa'nın 9.Ordu Müfettişliğine Tayin Emri
Kaynak: BOA, İ.DUİT./158-73.

Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi olarak görevleri ise şunlardı: 1-Bölgedeki asayişin düzeltilmesi, asayişsizlik sebeplerinin saptanması. 2-Silah ve cephanenin bir an önce toplattırılıp koruma altına alınması. 3-Şuralar varsa ve asker topluyorlarsa bunun kesinlikle engellenmesi ve ordu ile münasebette bulunuyorlarsa katiyen menedilmesi ve şuraların kapatılması (BOA, DH.İUM. 19-6/1-70). Müfettişlik emrine 13. ve 15. Kolordular verildi. Sadece askeri değil mülki emirler de verebilecekti. Müfettişlik mintikası Erzurum, Sivas, Trabzon Van idi

ve komşu vilayetler de müfettişliğin emirlerinin icrasında yardımcı olacaklardı. Mustafa Kemal Paşa'nın vazife ve salahiyetine dair bu talimname Harbiye Nezaretinin 7 Mayıs tarihli tezkeresiyle birlikte Damat Ferit hükümetince 17 Mayıs'ta okundu ve onaylandı (DA, MV./215-115).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in geniş yetkilerle Samsun'a gönderilmesinin sebebi, bölgede silahsızlanmanın sağlanması ve huzurun temini ile Türklerin asker toplayarak örgütlenmesinin önüne geçilmesini amaçlıyordu. İngilizler bu konuda çok hassastılar. Dolayısıyla ileride de göreceğimiz belgelerden ve Vahdettin ile Damat Ferit'in eylemlerinden de anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Vahdettin'in bilerek ve isteyerek gönderdiği bilgisi gerçeklerle uyuşmamaktadır.¹ Bu göreve neden Mustafa Kemal'in seçildiği çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Öncelikle Mustafa Kemal I. Dünya Savaşı'nın öncesindeki yıllardan beri ittihatçıların önder kadrosuyla çeşitli sebeplerden pek çok kez tartışma yaşamıştır. Yani İttihatçılarla arasının iyi olmadığı herkes tarafından bilinmektedir. Diğer yandan Osmanlı ordusu içinde bulunan Almanların varlığından da sürekli şikâyet ederek bunu her fırsatta dile getirmiştir. Yine Vahdettin'i şehzadelik döneminden itibaren (I. Dünya Savaşı yılları) tanıdığı ve bu tanışıklık sayesinde padişah ve sadrazamın Mustafa Kemal'e güvendikleri anlaşılmaktadır. 1918'de kendisine padişahın fahri yaverliği unvanı verilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal İngilizler tarafından da Gelibolu'daki başarılarından itibaren tanınmaktadır. Yani İngilizlerin itiraz etmeyeceği bir komutandır. Dolayısıyla bütün bu bilgiler ışığında, başarılı bir general olmasının da etkisiyle bu kritik görev kendisine Sarayın ve İngilizlerin onayıyla verilmiştir.²

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak basarken aynı günlerde Milli Mücadele tarihimizin dönüm noktalarından olan başka mühim bir hadise daha yaşandı. İzmir 15 Mayıs'ta Yunan güçleri tarafından işgal edildi. Bu işgal bütün ülke çapında çok yoğun bir tepki ile karşılandı ve İstanbul başta olmak üzere önemli yerlerde protesto mitingleri yapıldı. İzmir'in işgali üzerine 2 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa şöyle diyordu: "Ne millet ne ordu, mevcudiyete karşı yapılan bu haksız tecavüzü hazım ve kabul etmeyecektir." (Sonyel, 2015: 28). Bu arada İzmir'in işgal edilmesinden sonra görevden çekilen Damat Ferit'e tekrar hükümet kurma görevi Vahdettin tarafından verildi ve Damat Ferit barış konferansına katılmak için 12 Haziranda Paris'e gitti.

Diğer yandan Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtiği andan itibaren hızlıca çalışmalarına başlamıştı. Bu tarihten itibaren yaşananlar, Mustafa Kemal'in Milli Mücadeleyi örgütleme çalışmaları, kongreler dönemi ve nihayetinde Ankara'da meclisin açılışına kadar geçen süreçte İngilizlerle birlikte Vahdettin'in, Mustafa Kemal ve milliyetçi önderlere karşı takındığı tavrın her geçen gün daha fazla şiddetlendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla dönemin gelişmelerine biraz ayrıntılı bakmakta fayda vardır.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkalı henüz 1-2 hafta geçmeden yaptığı çalışmalar İngilizlerin dikkatini çekmiştir. 6 Haziran 1919 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe Lord Curzon'a gönderdiği raporda, Mustafa

¹ Mustafa Kemal anılarında Harbiye Nazırının görevi nasıl teklif ettiğini, İstanbul'dan yola çıkmadan önce Vahdettin ve sonra Damat Ferit ile görüşmesini bütün ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Harbiye Nazırının görevi tanımlarken Samsun'da Rumlara saldıran Türkleri cezalandırmak, Anadolu'da beliren milli teşekkülleri ortadan kaldırmak olarak bildirdiğini söyler. Vahdettin de burada vatani kurtarabilirsin derken o bölgede oluşan milli çetelerin ve milli teşekkülleri engelleyerek, olası bir İngiliz işgaline mani olacağını ve böylece vatana hizmet edeceğini anlatmak istemiştir.

² Diğer yandan Mustafa Kemal Nutukta, Samsun'a gönderilmesindeki asıl amacın padişahın kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak olduğunu belirtmektedir.

Kemal'in Anadolu'da yeni bir örgüt yaratmakta olduğunu ve pek çok subayın kendisine katıldığını belirtmiştir. Aynı raporun devamında ise sözü Vahdettin'e getirerek sultanın sadece kendi kişisel güvenliğini düşündüğünü bildirmektedir (TNA, FO, 406/41, No: 58).

8 Haziran'da Amiral Calthorpe Harbiye Nezaretine bir nota göndererek Samsun'da yaşanan karışıklıkların sorumlusunun Mustafa Kemal Paşa olduğunu ileri sürerek kendisinin geri çağrılmasını talep ettiler (TNA, FO/371/4158/94621). Bunun üzerine Mustafa Kemal 11 Haziran'da Vahdettin'e bir mesaj göndererek yabancıların denetimi altında olan yetkililerden buyruk alamayacağını ve İstanbul'a dönmeyeceğini zorlanırsa ordudan istifa edeceğini ve milletin sinesi olan Anadolu'da kalarak millet için çalışmalarını sürdüreceğini bildirdi (Sonyel, 2015: 42). Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un İngilizlerin baskısıyla geri dönmesi için yaptığı çağrılar karşısında muhabereyi sürdürürken bir yandan da çalışmalarına devam ediyordu. Amasya'da Kolordu komutanlarının da katıldığı bir toplantı sonucunda Milli Mücadele döneminin temel taşlarından olan Amasya Genelgesi 22 Haziran'da ilan edildi. Bu sırada yurdun dört bir yanında işgaller de hızla sürmekteydi.

Mustafa Kemal'i gerçi çağırma çabaları bütün hızıyla devam ederken Mustafa Kemal elinde olan yetkilerle bu süreci uzatıp milli örgütlenmeyi güçlendirmeye çalışıyordu. İngilizlerin yoğun baskısı altında kalan hükümet ve padişah ile muhabere Temmuz başına kadar sürdü. Ordudan atılmak üzere olduğunu öğrenince 9 Temmuz tarihinde çok sevdiği askerlikten istifa etti. Daha sonra Anadolu'daki bazı vilayet ve mutasarrıflıklara yeni memuriyetinde başarılı olamayan Mustafa Kemal Paşa'nın, İngilizlerin ısrarıyla azledildiği, kendisiyle hiçbir resmî muamelede bulunulmamasına dair İstanbul'dan yazılar gönderildi (BOA, DH.ŞFR./100-174).

Bilindiği gibi, bu andan itibaren kongreler dönemi başladı ve Ankara'da meclisin açılmasına giden süreç hızlandı. Temmuz sonunda Erzurum kongresinin toplanmasından sonra Vahdettin ve Damat Ferit'in Mustafa Kemal'e karşı olan tutumlarının da git gide sertleştiğini görüyoruz. Artık Vahdettin'in bütün amacı Mustafa Kemal'in ulusalcı eylemlerini bastırmak ve tahtını (İngilizlere güvenerek) korumak için çabalamaktır. Bunun neticesinde Vahdettin ve hükümet 29 Temmuz'da Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in hükümet aleyhine çalıştıkları belirtilerek tutuklanmalarını ve İstanbul'a gönderilmelerini emretti (BOA, MV./216-95). 9 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'yı askerlikten ihraç eden ve madalyalarını geri alan padişah iradesi yayınlandı (BOA, İ.DUİT/178/30-1). Temmuz sonuna gelindiğinde Mustafa Kemal hareketinin hem İngilizlerde hem padişahta çok ciddi kaygı yaratmaya devam ettiğini görüyoruz. 23 Temmuz'da Amiral Calthorpe'un Lord Curzon'a gönderdiği ayrıntılı raporda İngiliz ve Fransızların ortak mutabakatını belirten maddelerden birinde Vahdettin'in her şartta destekleneceği ve her türlü ihtilale karşı korunacağı belirtilirken (TNA, FO, 371/4227/107802), 30 Temmuz tarihli bir başka raporda ise milli hareketin hızla yayıldığı ve İstanbul hükümetinin git gide zayıfladığı bildiriliyordu (TNA, FO, 371/4158/118411).

Bu arada Mustafa Kemal önderliğinde Sivas'ta milli bir kongre toplanmış ve 11 Eylül'de kongrenin kararları yayınlanmıştır. Vahdettin milliyetçiler karşısında bu kongrelerin de etkisiyle Anadolu'da otoritesinin git gide zayıflaması üzerine 20 Eylül 1919'da bir beyanname yayınladı. Damat Ferit Paşa hükümetine güvenilmesini, iyi koşullarda bir barış antlaşması imzalanacağını fakat memlekette yaşanan hazin hadiselerin kaynağını Mustafa

Kemal ve Kuvayı Milliye olarak gördüğünü ve bu milli hareketin ülkeyi parçaladığını ve devletin hayati çıkarlarına zarar verdiğini açıkça belirtti (TNA, FO, 404/41, No:126). Halktan her zamanki gibi kendisine tam itaat etmesini bekliyor, Kuvayı Milliye'ye katılmamalarını diliyordu.

Ülkenin her yerinde işgaller sürerken, Yunan askerleri İzmir'e çıkıp iç taraflara ilerlerken, başkent fiilen İtilaf devletleri tarafından işgal edilmişken ve elde ordu namına neredeyse hiçbir şey kalmamışken padişahın hala iyi şartlarda bir barış antlaşması imzalanacağına inanması bir saflık göstergesi değildir. Bu, Vahdettin'in sadece kendi can güvenliğini, tahtını ve geleceğinden başka bir şey düşünmediğinin bir ispatıdır adeta.

Vahdettin bu şekilde Anadolu insanının kendisine bağlılığını sürdürmeye çalışıp milliyetçi hareketi kınarken, Damat Ferit de boş durmuyordu. Sivas kongresinin kararlarının yayınlanmasından hemen sonra 13 Eylül'de İngiliz Yüksek Komiseri ile buluşan sadrazam, muhatabına Mustafa Kemal hareketini dağıtmak için Anadolu'ya asker gönderilmesi gerektiği veya İtilaf devletlerinin bazı stratejik noktaları işgal etmesi gerektiğini bildirdi (Şimşir, 1992: c.I, 102-103). 30 Eylül'deki bir başka görüşmede ise İngilizlere Eskişehir'e milliyetçilere karşı 2000 asker göndermeyi teklif eder. Görüldüğü gibi Damat Ferit milli hareketi yok etmek için açık açık İngilizlerin yurdun çeşitli yerlerinde yeni işgaller yapmasını öneriyordu. Fakat sadrazamın asker gönderme talepleri İngilizler tarafından reddedildi. İngiliz yüksek komiseri ile görüşmesinde "asi" olarak nitelediği milliyetçilere karşı taleplerinin reddedilmesine sitem eden Damat Ferit, Padişah ile kendisinin hayatlarının garanti alınmasını rica ettikten sonra (Şimşir, 1992: c.I, 121-122), artık yapacak çok hamlesi kalmadığı ve itibarı sifıra indiği için 30 Eylül'de bir kez daha istifa etti. Yerine 2 Ekim'de Ali Rıza Paşa kabineyi kurdu.

İngiliz belgeleri dikkatlice incelendiğinde, özellikle Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra, Mustafa Kemal ve milli hareketin gittikçe ivme kazandığını görmek mümkün. Örneğin, yeni göreve başlayan İngiliz yüksek komiseri Amiral De Robeck 10 Ekim'de Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta; milli hareketin günden güne geliştiğini belirterek, Mustafa Kemal'in prestijinin arttığı ve onun karşısında İngiliz aslanının prestijinin sarsıldığından söz ederek şu çarpıcı cümleleri kurmaktadır: "Mütarekeyi imzalayan Türkiye'nin yerine bugün bambaşka bir Türkiye doğmuştur ve bu yeni Türkiye'ye barış şartlarını dayatmak kolay olmayacaktır" (TNA, FO, 406/41).

1919 yılının sonlarına gelirken, Vahdettin İngilizler ile yoğun teması sürdürerek onlara güven duymaya devam etmekteydi. De Robeck raporunda 15 Aralık tarihli raporunda padişah ile görüşmesini şöyle anlatıyordu: "Kısa bir süre önce Padişah, soru sormak için değil, kendi makamını ve durumunu düşündüğü için benimle görüşmek istedi. Padişah kendisini bize teslim etmiştir; çünkü tek dayanağı İngiltere yönetimidir" (Sonyel, 2015: 80).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi, İstanbul'un İşgali ve Büyük Millet Meclisinin Açılışı

Meclis Vahdettin'in Meclisi kapattığı 1918 yılı sonundan beri kapalıydı ve son zamanlarda tekrar seçim yapılması ve meclisin açılması talep edilmekteydi. Ali Rıza Paşa hükümeti 9 Ekim 1919'da "Mebuslar Seçimine Mahsus Kararname"yi yayınlamış ve bu kararname vilayetlere duyurularak seçimlere başlanması emredilmişti (Goloğlu, 2014: 47). 1920 yılına girilirken Mustafa Kemal ve Heyeti Temsiliye Sivas'tan Ankara'ya gelmiş bulunuyordu. Yine bu sıralarda Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın önerisiyle Mustafa Kemal Paşa'nın nişan ve madalyalarının

tekrar iade edilerek ordudan atılmadığı; kendisinin istifa ederek ayrıldığına dair bir karar çıkarıldı ve bu karar Vahdettin tarafından 4 Şubat 1920’de onandı. Neticede meclis 12 Ocak 1920’de açıldı. Vahdettin rahatsızlığı sebebiyle açılışa yer almadı. Son meclisin yaptığı en önemli iş ise Misakı Milli kararlarını kabul etmesi oldu.

Diğer yandan Anadolu’nun çeşitli yerlerinde artan direniş, Kuvayı Milliyecilerin varlığının güçlenmesi ve pek tabii Mustafa Kemal ve Heyeti Temsiliye’nin Ankara merkezli olmak üzere Anadolu’nun hemen her yerine hakim olması, başta İngilizleri ve Fransızları daha sert tedbirler almaya yöneltiyordu. Ali Rıza Paşa hükümetinin milli mücadele taraftarı paşaları, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, İtilaf Devletlerinin baskısıyla istifa etmek zorunda kaldılar. Arkasından da 3 Mart’ta Ali Rıza Paşa hükümeti yüksek komiserlerin baskısıyla görevden çekildi ve Vahdettin hükümeti kurma görevini Salih Paşa’ya verdi.

Yurt çapında artan direnişler, özellikle Çukurova bölgesinde yaşanan hadiselerden sonra İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck, 29 Şubat tarihinde İngiltere’ye bir rapor gönderdi. Bu raporda İstanbul Hükümeti nezdinde boş girişimler yapılacağına milliyetçi direnişi kırmak için fiilen harekete geçilerek İstanbul işgal edilmesi gerektiğini ve barış şartlarını kabul eden Türklerin Padişah etrafında birleştirilerek milliyetçilere karşı cephe açılması gerektiğini belirtiyordu (TNA, FO, 406/43, No: 84). İstanbul’un resmen işgal edilmesi fikri General Milne tarafından da destekleniyordu. 5 Mart’ta İstanbul’daki Yüksek Komiserleri sert barış şartlarını Türkiye’ye kabul ettirmenin tek yolunun İstanbul’un işgal edilmesi ve milliyetçi liderlere karşı daha sert tutum alınması gerektiği konusunda fikir birliğine vardılar.

6 Mart 1920 tarihinde Lord Curzon Amiral de Robeck’e son derece önemli bir emir gönderdi. Barış şartlarına göre İzmir ve Çatalca’ya kadar olan bütün Trakya Yunanlılara bırakılıyordu. Boğazlar Uluslararası bir komisyona devredilecekti ve muhtemelen bu barış antlaşmasında bağımsız bir Ermenistan ve Kürdistan için de maddeler yer alacaktı. Son derece ağır olan bu şartları Türklere kabul ettirmek için İstanbul işgal edilecek, barış şartları sağlanana kadar bu işgal devam edecek ve Türkler yeni karışıklıklar veya olaylar (direnişler) çıkarmaya kalkarsa barış şartları daha da ağırlaştırılacaktı. Son olarak Türklere boyun eğdirebilmek için başka sert tedbir önerileri varsa bunları acil bildirilmesi istenmekteydi (TNA, FO, 406/43. No: 95).

Yüksek komiserler 16 Mart sabahı sadrazama bir nota vererek işgalin başlamak üzere olduğunu bildirdiler. Bu sırada Vahdettin’in endişelendiği tek şey bir darbeyle tahtı Velihaht bırakabileceği ihtimaliydi. Fakat Yüksek komiserler Kemalistleri eleştirerek Vahdettin’in görevde kalmasını ve onun yetkilerini desteklediklerini açıkladılar (Sonyel, 2015: 90). Sonuçta 16 Mart 1920 günü İstanbul resmen işgal edildi. Bu gelişmelerden sonra Salih Paşa hükümeti 3 Nisan’da istifa etti. Salih Paşa çok kısa süren iktidarında Mustafa Kemal ve milli mücadele liderlerini “asi” ilan etmeye yanaşmamış ve devam eden baskılar sonucunda istifa etmiştir. 5 Nisan tarihinde Vahdettin kendisine en yakın gördüğü kişi olan eniştesi Damat Ferit’i dördüncü kez hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Salih Paşa’ya istediklerini yaptıramayan İngilizler için en uygun seçimin Damat Ferit olacağı çok açıktır.

İstanbul’un işgalinden sonra Mustafa Kemal ve Heyeti Temsiliye çeşitli tedbirler almak, ilgilileri uyarmak ve yapılması gerekli işlere dikkatleri çevirmek lüzumu duydu: “İçinde bulunduğumuz durum fevkalade halin ne

derecelerde basiret ve işbirliği gerektirdiği aşikârdır. Milli Mücadelemizde başarının en önemli şartı bütün milletin yekvücut olarak yaşama ve istiklal hakkını savunmaya hazır bulunmasıdır” (Gökbilgin, 2011:605-606).

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa olağanüstü yetkilerle Ankara’da meclis toplanması için bir çağrı yaptı. (BOA, 490-1/34-141-2) İşgal altındaki İstanbul’dan kaçmayı başarabilen ve diğer yörelerden gelenlerle 23 Nisan 1920 tarihinde büyük millet meclisi Ankara’da açılmış oldu. Burada önemli olan nokta şudur: Mustafa Kemal Paşa olağanüstü yetkilerle bir meclis toplarken Meclisi Mebusan’ın eski şekil ve mahiyetinde yeniden toplanmasını değil, tam tersine, büsbütün başka bir mahiyetle daimi bir meclis kurmayı ve bu meclisle gelecek için tasarladığı projelerini gerçekleştirmeyi kararlaştırmıştır (Gökbilgin, 2011: 611).

Vahdettin, Damat Ferit ve İç İsyanlar

Damat Ferit Nisan 1920’de dördüncü kez hükümeti kurmasından sonra yine tam bir İngiliz hayranlığı ve boyunduruğu altında, Vahdettin’in de onayıyla Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele’ye karşı İngilizlerle omuz omuza çok sert bir savaşa girişmiştir. Bu sebeple Anadolu’nun çeşitli noktalarında Milli Meclis ve düzenli orduya karşı olanlar tarafından ülkenin değişik bölgelerinde isyanlar çıkarılmıştır. Kuvayı Milliye ve Büyük Millet Meclisinin direnişini kırmak için ülke bütünlüğünü tehlikeye sokan isyanların arkasında Padişah, İstanbul Hükümetleri ve İngilizlerin olduğu görülmektedir (Kıbil, 2018). Vahdettin ve Damat Ferit’in yaptığı yoğun menfi propagandalar son derece etkili olmuştur. Bu propagandalarda ağırlıklı olarak din unsuru kullanılmış, Milli Mücadele karşıtı fetvalar verilmiştir. Bunlardan en çok bilineni Şeyhülislam Dürrizadenin Vahdettin’in onayıyla verdiği meşhur fetvadır.³ Bu fetvada “asi” olarak tanımlanan Mustafa Kemal ile Kuvayı Milliye önderlerinin katlinin vacip olduğu bildirilmektedir. Padişah ve Halife’ye sadık bütün Müslümanlar milliyetçilere karşı gelmek zorundadır. Yine bu fetvada belirtilene göre “Padişah’tan izinsiz olarak istilacılara karşı direnen milliyetçileri tek tek veya topluca öldürmek, din gereği ve görevidir. Bu uğurda ölenler şehit, öldürenler gazi sayılır” (Özakman, 2015: 348) Acı olan hadise din propagandası içeren bu bildiri ve fetvalar Anadolu’nun bazı bölgelerine İngiliz ve Yunan uçaklarıyla atılmıştır (TNA, FO 406/43, No:192/1).

İç isyanların arkasında Vahdettin’in onayıyla Damat Ferit’in çalışmaları ve İngilizlerin işbirliğinin olduğunu belirtmiştik. Özellikle Anzavur ayaklanmalarıyla ilgili İngiliz arşivlerinde çok sayıda belge mevcut. Eski bir binbaşı olan Anzavur, bu dönemde İstanbul Hükümeti tarafından paşalık rütbesiyle Milli Mücadele’ye karşı ortaya çıkarılmıştır. Örneğin, Damat Ferit Anzavur’a göndermek için General Milne’den izin alarak tüfek ve mühimmat hazırlamış fakat bunlar bölgeye yetiştirilemeden Anzavur’un yenilmiştir (TNA, FO, 406/43, No:184). De Robeck’in sadrazamla görüşmesinden sonra anti milliyetçileri silah ve mühimmatla destekleme kararına (TNA, FO 406/43, No:172) dair çok sayıda belge de arşivlerde mevcuttur. Yine 1920 İngiliz Yıllık Raporunda Damat Ferit’in dördüncü kez göreve gelişi ve çalışmaları ile ilgili şu çarpıcı cümleler kurulmuştur: “Milli Mücadeleyi tamamen ortadan kaldırmayı kendine görev edinen sadrazam başarısızlığa uğramıştır. Bu amaçla dini fetvaların alınması da gecikmemiştir. Padişah, hükümet ve Müttetiklerin açık desteği ile başarılı olabileceği umulan

³ Bu fetva karşısında Mustafa Kemal boş durmamış ve 16 Nisan’da başta Ankara Müftüsü Börekçizade Mehmet Rifat’ın imzası olmak üzere 153 müftü ve din adamının imzasıyla Milli Mücadele yanlısı bir fetva çıkarılmıştır.

Anzavur'un teşvik edilmesi yoluyla askeri operasyonlar yapılmıştır fakat kısa süreli başarılar haricinde genelde üzücü sonuçlara sebebiyet verilmiştir" (Satan, 2010: 48-49).

Vahdettin, Damat Ferit ve İngiltere üçlüsü sadece Anzavur isyanlarının değil, aynı zamanda Bolu-Düzce ayaklanmaları gibi başka isyanların da hazırlayıcıları olmuşlardır. Burada önemle üzerinde durulması gereken bir başka önemli hadise de "Kuvayı İnzibatiye" ordusudur. Mustafa Kemal ile mücadele etmek için daha düzenli ve teşkilatlı bir askeri birlik kurularak bunun adına "Kuvayı İnzibatiye" adının verilmesi uygun görülmüştür. Yine halkın dini duygularını sömürmek ve destek almak için bu birliğin diğer adına "Hilafet Ordusu" denmiştir. Kısacası, tam bağımsızlık için mücadele veren Kuvayı Milliye'yenin karşısına Damat Ferit ve dolayısıyla Vahdettin'in teşviki ve işgalci İngilizlerin desteğiyle "Hilafet Ordusu" çıkarılmıştır. Yayınlanan kararname ile Kuvayı İnzibatiye için Harbiye Nezareti bütçesinde bir milyon 250 bin lira ödenek ayrılmıştır (BOA, MV./254-73). Vahdettin'in onayıyla Üç Alaylı mürettep bir tümen olarak kurulacak Kuvayı İnzibatiye'nin bütün ihtiyaçları İstanbul'da İngilizlerin kontrolündeki askeri depolardan yine İngilizlerin bilgi ve denetiminde sağlanacaktır.

Neticede son derece disiplinsiz, eğitimsiz ve başıbozuk askerlerden derme çatma şekilde oluşturulan ve adına Hilafet Ordusu denen bu birlik milli güçler karşısında pek fazla bir varlık gösterememiş ve İngiliz başkomutanının emriyle lağvedilmiştir. Damat Ferit sadece Batı Anadolu'da değil, doğu bölgelerinde de Vahdettin'in bilgisi ve İngiliz ajanlarının, özellikle Binbaşı Noel'in desteğiyle bazı Kürtlerle etnik kökenli isyanların çıkarılmasında da başrolü üstlenmiştir. Kürt kökenli etnik ayaklanmalar ile ilgili de İngiliz arşivlerinde çeşitli belgeler vardır. Bu belgelerden anlaşılana göre, bağımsız bir Kürdistan kurma hayali için çıkarılan isyanlara karşı İstanbul Hükümeti, bunu engellemek için bir çaba göstermemiş ve İngiliz emperyalizminin maşası olmaya devam etmiştir. Bazı Kürt aşiretlerinin isyanları da yine Mustafa Kemal'in askerleri tarafından bastırılmıştır.

Damat Ferit ve Vahdettin I. Dünya Savaşı'nda esir düştükten sonra memlekete dönmekte olan harp esirlerinin Kuvayı Milliye'ye katılmalarını engellemek için de ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. Milli orduya katılımların önlenmesi için gerekli teşebbüslerde bulunulmasına dair bakanlıklar arasında yazışmalar yapılmıştır (BOA, DH.İ.UM/20-14-1). Esaretten dönen Türk askerlerinden biri olan Hüseyin Fehmi'nin aktardıklarına göre, esirler İstanbul'a getirildikten sonra Ayasofya camisinde toplanmışlar, daha sonra bir hoca efendi gelerek padişah adına bu askerlere Milli Mücadele karşıtı propaganda yapmıştır. Hoca efendi askerlere şöyle seslenir: "Padişah özellikle vicdan ve hamiyetinizden rica eder ki, memleketinize dönünce o asi, o cani heriflere katılarak siz de dinsiz olmayın. Çünkü onlar Allah korkusunu unuttukları için her fenalığı yaparlar. Kendi arzularına göre ev soymaktan, köy yakmaktan ve insan kesmekten geri durmuyorlar" (Fehmi, 2014: 160). Bu şekilde son derece ağır sözlerle yapılan propaganda başarısız olmuş, başta Hüseyin Fehmi gibi askerler memleketlerine döner dönmez Mustafa Kemal'in ordusuna katılmışlardır.

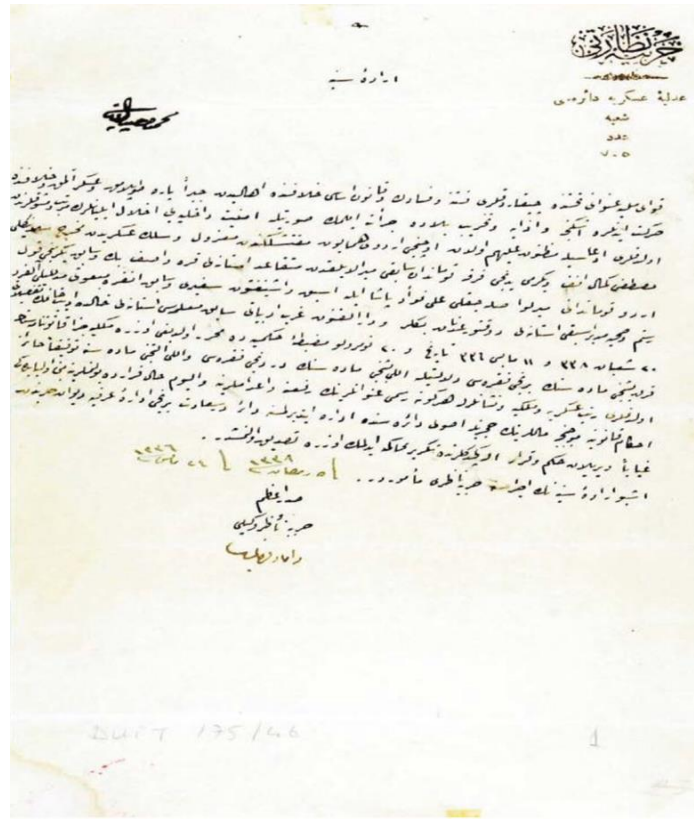
Diğer yandan bu iç isyanlar henüz düzenli bir ordudan yoksun ve siyasi açıdan yeni yeni güçlenmeye başlayan Mustafa Kemal hareketini zaman zaman oldukça zor durumlara düşürmüştür. Milli Mücadele dönemindeki kayda değer iç isyan sayısı 20'ye yakındır. 1919 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan ve Meclisin açılmasından itibaren yoğunlaşarak Haziran 1921'e kadar süren, bu esnada düzenli orduya geçmek için çalışan

Meclisi en çok uğraştıran işte bu iç isyanlardır. Büyük Millet Meclisi, Milli Mücadele'nin en buhranlı ve zor zamanlarında asıl enerjisini memleket toprağını işgal eden Yunanlılara karşı harcaması gerekirken, iç isyanlar ve yıkıcı din propagandalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Kıbil, 2018). Saltanatı korumak uğruna çıkarılan iç isyanlarda halk bağımsızlık aleyhine kışkırtılmış ve yüzlerce insanın kanı boş yere akıtılmıştır.

Meclisin Açılmasından Sonra 1920 Yılında Yaşanan Gelişmeler

Daha önce belirtildiği gibi Mustafa Kemal yayımladığı bir genelde ile 23 Nisan'da Ankara'da olağanüstü yetkilerle meclisin toplanacağını açıklamıştı. İstanbul'da ise Vahdettin 11 Nisan'da bir iradeyle Mebusan Meclisini kapattı ve 12 Nisan'da İstanbul polisi meclis binasını kapatarak mühürledi.

Mayıs ayında yaşanan en önemli hadiselerden biri, İstanbul'da toplanan askeri mahkeme kararıyla 11 Mayıs'ta Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gıyabında ölümüne mahkûm edilmeleri oldu. Padişah Vahdettin bu kararı 24 Mayıs 1920 tarihinde onadı (BOA, İ.DUİT.175/46-1).

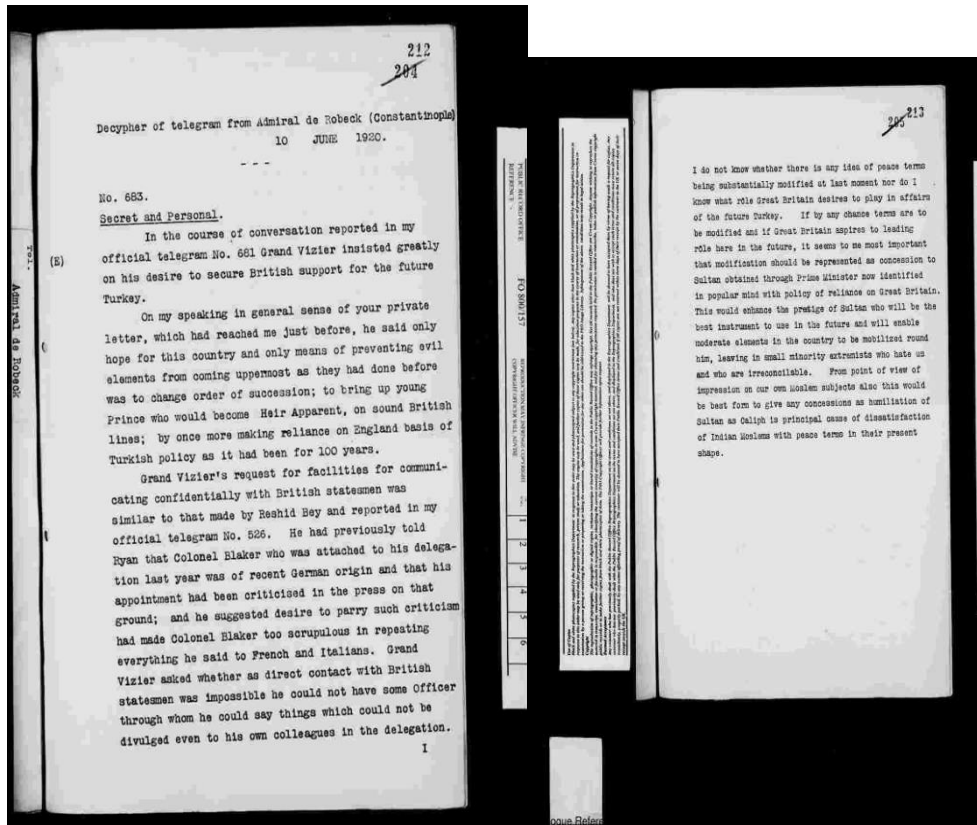
Resim 5. Mustafa Kemal Paşa Hakkında Verilen Gıyabi İdam Kararını Tasdik Eden Padişah İradesi (24 Mayıs 1920)

Kaynak: BOA, İ.DUİT.175/46-1.

Büyük Millet Meclisi de Damat Ferit ve onun gibi bazıları 29 Nisan'da vatana ihanet suçundan gıyaben ölümüne mahkûm etmişti. Bu arada İtilaf Devletleri Türklere dayatılacak barış koşullarını kendi aralarında tartışmak için San Remo'da toplandılar ve bir antlaşma tasarısı ortaya çıkardılar. Buna göre Trakya'da Türk sınırı Çatalca olacak, İzmir Yunanistan'a verilecek, Ermenistan'a bağımsızlık tanınacak ve Kürtlere özerklik verilecekti.

İngilizlerin değerlendirmesine göre şartlar İstanbul'da sükûnetle karşılanırken, (TNA, FO, 406/43, No: 225) Ankara'da deyim yerindeyse kıyamet koptu. Bütün vekiller bu antlaşmaya tepki gösterdiler. Bu son derece ağır şartlar karşısında Vahdettin İngiliz kralına bir mektup yazma gereği duydu: "Barış şartları tüm Türkiye'yi derin bir kedere sokmuştur. İngilizler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki tarihi bağların zenginliği ve Majesteleri ile İngiliz milletinin adaletli olduğu ve dair mutlak güvenim beni buna teşvik ediyor." Dedikten sonra, antlaşmanın bağımsız bir devlet olmakla uyuşmayan hükümlerinin hafifletilmesi ve en azından Türk milletinin yaşadığı yerlerin bölünmemesi için diğer İtilaf Yetkililerine müdahale etmesini İngiliz kralından rica ediyordu (TNA, FO, 406/43, No: 247). İngiliz Kralının bu mektuba cevabı ise son derece soğuk ve netti: "Türkiye'nin geleceği İtilaf Devletlerinin elindedir. Bütün unsurlara karşı adilce davranacaklarına güvenilebilir" (TNA, FO, 406/43, No: 266).

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck de barış şartlarının Türkler lehine yumuşatılmasından yanaydı ve şartlarda yumuşamaya gidilecekse bunun Padişah Vahdettin'e verilen bir ödün olarak gösterilmesi gerektiğini ve böylece Vahdettin'in saygınlığının artacağını bildiriyordu. 10 Haziran 1920 tarihli telgrafın dikkat çekici cümleleri şunlardı: "Sadrazam İngiltere'nin gelecekte Türkiye'ye desteğini sağlama konusundaki arzusunda çok ısrarlı. Eğer barış koşullarında ödün verilecekse, İngiliz politikasına dayanan Padişah ve Sadrazama İngiltere'ce sağlanmış ödünler olarak takdim edilmesinde fayda vardır. Bu, gelecekte kullanılacak en iyi alet olan Padişahın saygınlığını arttıracaktır" (TNA, FO, 800/157, No: 212-213)

Resim 6. De Robeck'in 10 Haziran 1920 Tarihli Raporu
Kaynak: TNA, FO, 800/157, No: 212-213..

Neticede İngilizler antlaşma şartlarında bir yumuşamaya gitmedi ve 10 Ağustos 1920 tarihinde Türk milletinin ölüm fermanı olan Sevr Antlaşması imzalandı. Antlaşma imzalanmadan önce 22 Temmuz'da İstanbul'da Vahdettin başkanlığında toplanan Saltanat Şurası antlaşmanın imzalanması gerektiğine karar vermişti (TNA, FO, 371/5170).

21 Ağustos'ta Vahdettin İtilaf Devletlerinin yüksek komiserlerini Yıldız Sarayı'na davet etti. Bu görüşmenin ayrıntılarını De Robeck şöyle anlatıyor: "İngiltere'nin gelecekteki yardımı konusunda biraz direniş gösterdi ve ülkesini yıkmış olan maceraperestleri sertçe kınadı. Onların Türk olmadıklarını öne sürerek kurmuş oldukları kliklere saldırdı. Antlaşmanın imzalanması için buyruk verirken –ki bu antlaşma Türkiye'nin ölüm kararı idi- gelecekte İngiliz yardımına güvenebileceği ümidine dayanıyor." (Sonyel, 2015: 109)

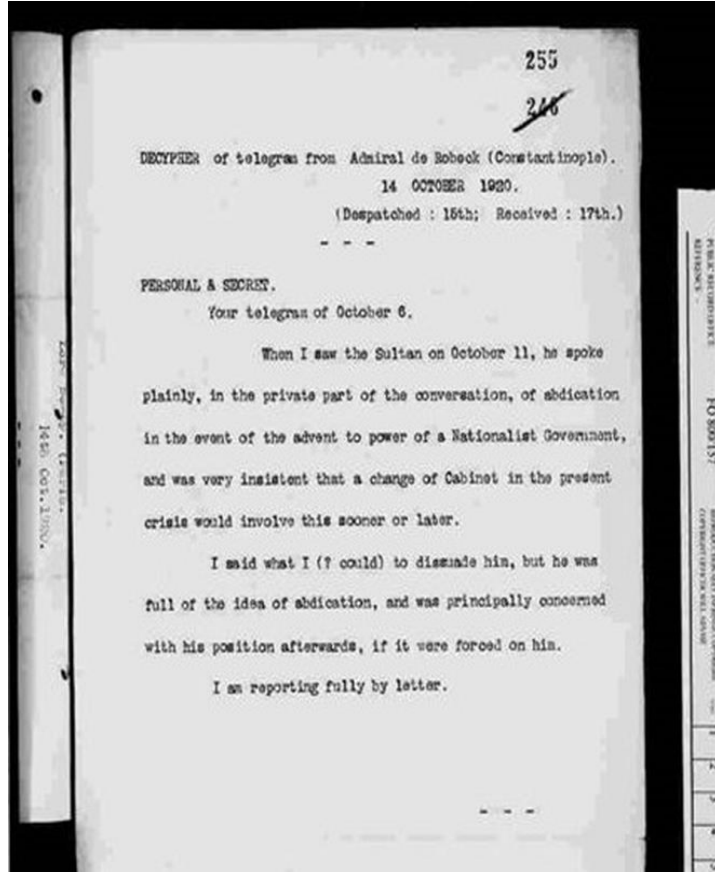
Görüldüğü gibi Vahdettin Sevr'in imzalanmasından sonra da ülkede düzenin sağlanması için sadece İngilizlere güveniyordu. Bu sebeple gerek kendisi gerek Damat Ferit, bunun için taleplerde bulunmuş hatta Ankara'nın dize getirilmesi için 15.000 kişilik bir kuvvet hazırlanıp Mustafa Kemal'e karşı gönderilmesi bile tartışılmıştır.⁴ Bu arada Damat Ferit, hükümet içinden Sevr'e karşı yükselen itirazlara karşı kabineyi değiştirmek için istifa etti ve aynı gün beşinci ve son kez hükümet kurdu. Fakat Damat Ferit'in siyasi kariyeri artık bitmek üzereydi. Ülke içinde hiçbir zaman tam destek görmediği gibi, teslimiyetçi politikalarla İtilaf Devletlerini yumuşatıp iyi şartlarda bir barış antlaşması imzalamayı umarak büyük yanılgıya düşmüştü. Ülkede ve Fransızların gözünde tam bir İngilizci olarak tanınmasına rağmen aslında İngilizlerin de kendisini ne kadar destekleyip kolladığı tartışılır. Tartışılmayacak nokta İngilizlerin bütün bu süreçte kendisini çok iyi kullandığıdır. İngiliz Yüksek Komiserliğinin yıllık raporuna göre, Damat Ferit'in arkasında ve yanında sadece Padişah Vahdettin kalmıştır. 11 Ekim'de Padişahla görüşen De Robeck'in yazdıklarına göre padişah halen Damat Ferit'e güvenmektedir. 22 Ekim tarihli bir başka raporda ise, son zamanlarda Ferit Paşa'yı Sultan Vahdettin'den başka destekleyen kalmadığı, Padişahın ise zayıf karakterli olduğu yazılmıştır (Şimşir, 2000: c.II, 376). Neticede 16 Ekim 1920 günü istifa eden Ferit, doğru bir tabir kullanmak gerekirse, ihanet boyutundaki davranışlarından sonra bir daha geri gelmemek üzere siyasi hayattan çekilmiştir.

De Robeck 11 Ekim tarihindeki görüşmede Vahdettin'in kendisine şu sözleri söylediğini de rapor etmiştir: "Padişah kendi ülkesinin tek politikasının İngiltere ile iş birliğine dayandığını belirtti ve benden yardım istedi. İngiltere'ye dayanma politikasının kendisine babasından miras kalmış olan 40 yıldan beri sürdürmekte olduğu kesin inançlara dayandığını belirtti" Vahdettin konuşmanın devamında da Ankara'daki milliyetçiler aleyhine konuşarak kendi kişisel güvenliğinden kaygı duyduğunu muhatabına bildirdi (TNA, FO, 406/44, No:155).

Yine bu sıralarda Damat Ferit istifa etmeden hemen önce ve sonrasında tartışılan önemli bir konu Vahdettin'in istifa ederek tahtı bırakacağı üzerine dolaşan söylentiydi. Bu söylentiyi Damat Ferit istifa etmeden hemen önce İngiliz yetkililere söylemiş ve hem kendi hem de padişah için can güvenliği talep etmiştir. Hükümet bunalımı

⁴ Milli Mücadele döneminin ilk aşamalarında gerek İstanbul'da gerek Londra'da Mustafa Kemal'e karşı Türklere oluşan düzenli birlik kurularak gönderilmesi tartışılmış fakat bu "Kuvayı İnzibatiye" fiyaskosu haricinde hiç denenmemiştir. Bunun sebebi, İngilizlerin donatacakları kuvvetin silahlarıyla birlikte Mustafa Kemal'in tarafına geçeceği ihtimalinden korkmalarıdır. Bir diğer önemli sebep de silah ve mühimmatın başka unsurların eline geçmesinden endişe edilmesidir.

devam ederken Vahdettin De Robeck'e görevi bırakmayı düşündüğünü belirtir. De Robeck bu hadiseyi şu cümlelerle anlatmaktadır: "Padişah milliyetçi bir hükümetin göreve gelmesi halinde açık bir şekilde tahttan çekileceğini belirtti ve mevcut kriz içinde er ya da geç kabine değişikliği olacağı konusunda ısrar etti. Ona kendisini bu fikrinden vazgeçirmek için ne yapabilirim? Diye sordum ama o çekilme fikriyle doluydu ve şartlar bunu gerektirirse daha sonraki pozisyonunun ne olacağı ile ilgileniyordu" (TNA, FO, 800/157, No:255)

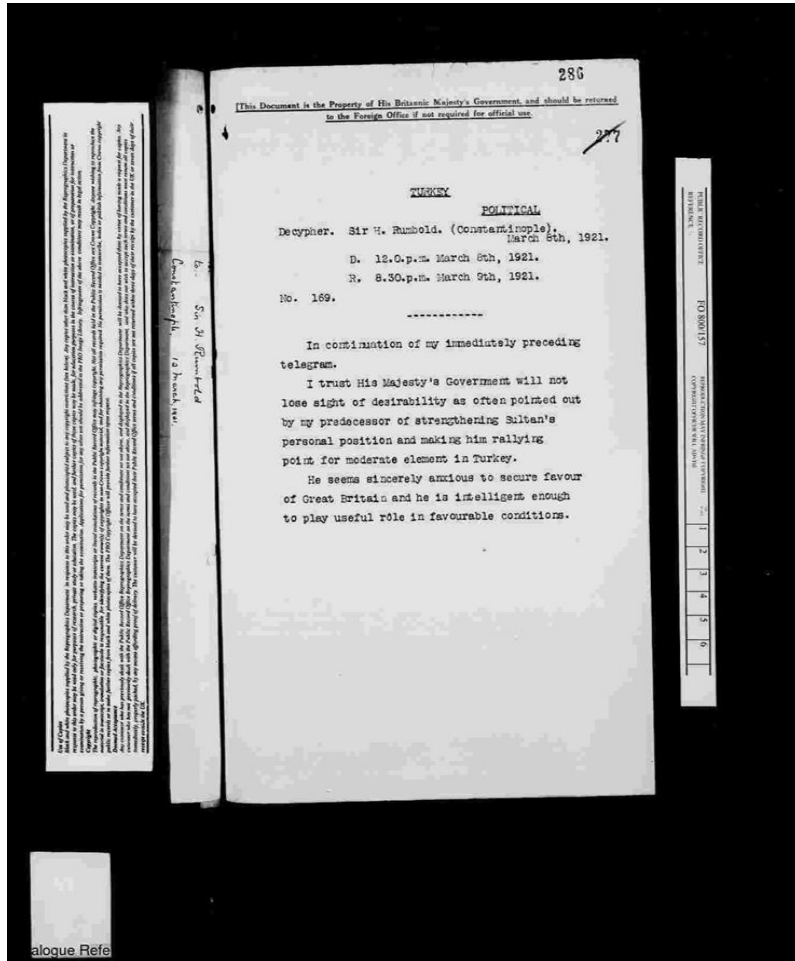
Resim 7. İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck'in 14 Ekim 1920 Tarihli Vahdettin ile İlgili Raporu
Kaynak: TNA, FO, 800/157, No:255.

Bu ve bunun gibi İngiliz raporlarından anlaşılıyor ki Vahdettin'in milliyetçi bir hükümetle çalışacağına tahttan çekilmeyi düşündüğünü görmekteyiz. İngilizler ise tahttan çekilmemesi için ısrarcı olmuşlardır. Belgelerde kendilerinin de belirttiği gibi, İngiliz çıkarları için tahtta kalması gereken en uygun kişi Vahdettin'dir.

Bu arada Damat Ferit'in görevden ayrılmasından sonra Tevfik Paşa hükümeti kurmuştur. 1920 yılının sonuna gelirken İtilaf Devletleri Sevr Antlaşmasının onaylanması için baskılarını sıklaştırıyordu. Bu sıralarda bir başka önemli gelişme ise İstanbul Hükümeti tarafından Ankara'ya bir heyet gönderilmesine karar verilmesidir. Heyet aslında hiçbir şey elde edemeyeceğini, Sevr Antlaşması olduğu gibi dururken Mustafa Kemal'i yumuşatamayacağını biliyordu. Bu eylemin altında yatan gerçek amaç, Milli hareketi, İngilizlerle işbirliği içinde olan padişahın yanına çekme hayalinden başka bir şey değildi ve doğal olarak başarısızlıkla sonuçlandı.

1921 Yılına Önemli Gelişmeleri ve Vahdetin

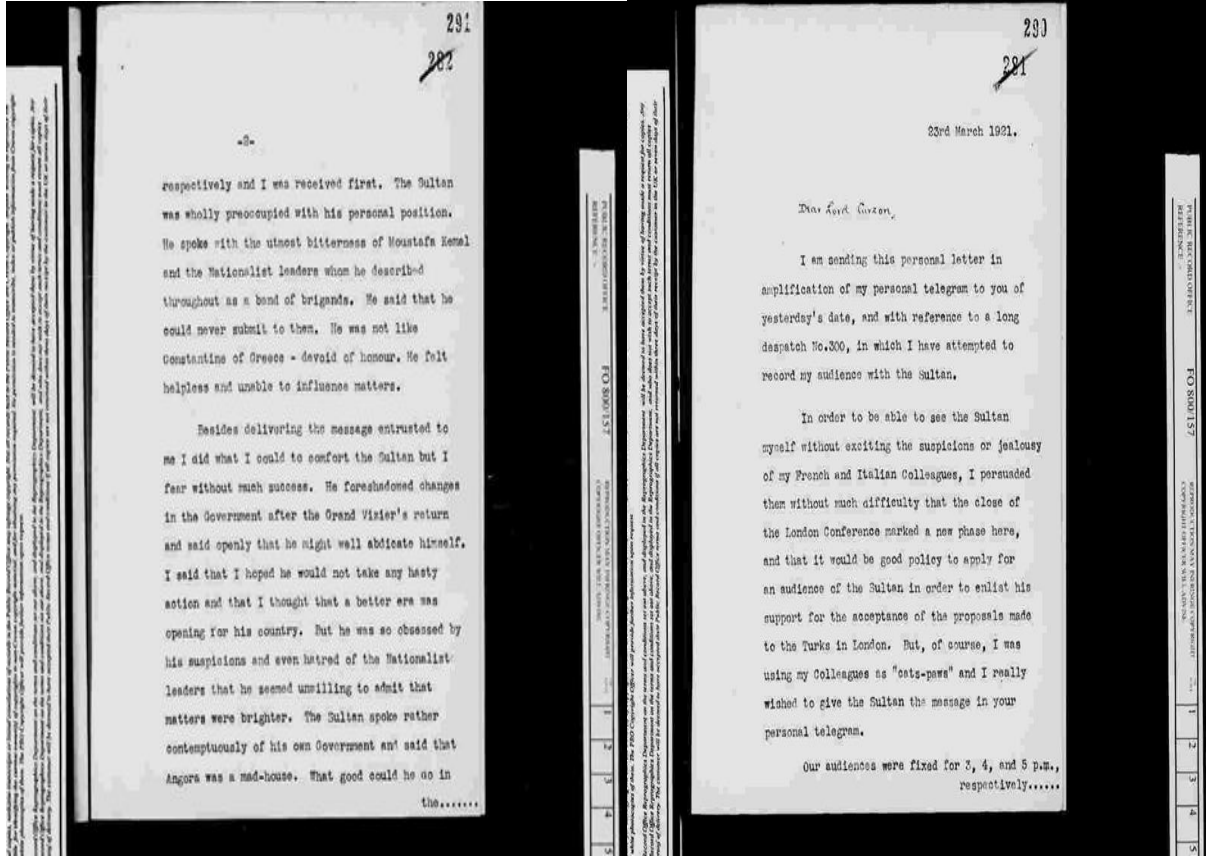
1921 yılı Milli Mücadele tarihimiz açısından siyasi ve askeri alanda son derece önemli olayların cereyan ettiği bir yıldır. Bu dönemde askeri alanda en çok dikkat çeken nokta, verilen silahlı mücadelenin Kuvayı Milliye safhasından çıkıp düzenli orduya dönüşmesi olmuştur. Mustafa Kemal düzenli ordu olmadan dağınık kuvvetler ve çetelerle başarıya ulaşamayacağını en başından beri biliyordu. Meclisin açılmasından sonra bir an önce ordunun kurulması için çok çaba sarf etmiş ve bunu mümkün olan en kısa sürede başarmıştır. 1921'in ilk aylarında düzenli ordu Yunanlılar karşısında ilk başarılarını elde etmiş, I. ve II. İnönü Muharebeleri kazanılmıştır. Diğer yandan Şubat ayında toplanan Londra Konferansı'na Ankara Hükümetinden de temsilciler gitmiş, burada Sadrazam Tevfik Paşa'nın, sözü Ankara temsilcilerine bırakması ise padişahı oldukça sinirlendirmiş ve kuşkulandırmıştır. Amiral De Robeck yerine atanan yeni İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un 8 Mart'ta İngiltere'ye Vahdetin ile ilgili çektiği telgraf ise enteresandır: "Türkiye'de Padişahın kişisel durumunu güçlendirmek ve ılımlıları onun önderliği altında toplamak önemlidir. Padişah İngiltere'nin hoşgörüsünü sağlama çabalarında içtendir ve uygun koşullar içinde yararlı bir rol oynayacak kadar zekidir." (TNA, FO, 800/157, No:286)

Resim 8. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un Vahdetin Hakkında 8 Mart 1921 Tarihli Raporu
Kaynak: TNA, FO, 800/157, No:286.

Vahdettin'in 1921 Mart ayına gelindiğinde Ankara ve özellikle Mustafa Kemal hakkındaki görüşlerinin iyice sertleştiğini görmekteyiz. Bunu İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ile Vahdettin'in 21 Mart 1921 günü yaptıkları ve iki buçuk saat süren özel toplantıda yapılan konuşmalardan anlıyoruz. Vahdettin'in Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti hakkında söylediği en ağır sözlerin çoğu bu çarpıcı belgenin içinde yer almaktadır. Rumbold bu uzun görüşmeyi oldukça ayrıntılı bir rapor hazırlayarak İngiltere'ye 23 Mart tarihinde gönderir. Vahdettin, Mustafa Kemal'i İngiliz Yüksek Komiserine şikâyet ederken tahtını tehlikeye soktuğundan ve kendi (padişahın) otoritesini azalttığından bahseder. Devamını Rumbold şöyle aktarıyor:

"Padişah tamamen kişisel pozisyonuyla meşgul. Mustafa Kemal ve başından beri haydut çetesi olarak tanımladığı milliyetçi liderler ile ilgili son derece öfkeli sözler söyledi ve sonra onlara asla teslim olmayacağını ekledi. Kendini çaresiz ve hadiseler karşısında etkisiz hissediyor. Bana verilen mesajı iletikten sonra Sultanı rahatlatmak için elimden geleni yaptım ama korkarım çok başarılı olamadım. Sadrazam döndükten sonra kabinede değişiklik yapacağını sinyali verdi ve açıkça tahtı bırakabileceğini söyledi. Aceleci bir eylemde bulunmayacağını umduğumu ve ülkesi için daha iyi bir dönem başladığını düşündüğümü söyledim. Milliyetçi liderlere duyduğu nefret yüzünden o kadar takıntılıydı ki, işlerin daha iyiye gittiğini kabul etmek istemiyordu. Sultan kendi hükümeti hakkında da oldukça küçük düşürücü şekilde konuştuktan sonra Ankara'nın tam bir tımarhaneye döndüğünü söyledi. Bu koşullarda ne yapabilirdi? Benim izlenimime göre Sultan'ın depresyon halinde olmasının sebebi Londra Konferansı'na giden İstanbul Heyeti'nin ikinci derecede [Ankara'ya göre] rol oynamasından kaynaklanan öfkeye ve teklif edilen değişikliklerin yalnızca Ankara Heyeti'nin çabalarıyla yapıldığını bilmesine dayanıyordu. Siyasi mahkûmların şu anda Malta'da serbest bırakılması, burada çok iyi izlenim yaratmalı ve ben de bu durumdan yararlanmak için hiçbir fırsatı kaybetmemeliyim" (TNA, FO, 800/157, No:290)

Resim 9. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un 23 Mart 1921 Tarihli Raporu
Kaynak: TNA, FO, 800/157, No:292-293.

Vahdettin'in Mustafa Kemal ve Milli Mücadele hakkında sözleri bunlarla sınırlı kalmaz. Daha yüksek tondan konuşmaya devam eder:

"Ankara önderleri bu ülkede gerçek çıkarları olmayan, ülkeyle kan veya başka ilişkileri olmayan kişilerdir. Mustafa Kemal kökeni bilinmeyen Makedonyalı bir asidir. Onun kanı Bulgar, Yunan veya Sırp kanı olabilir. Türk olmayan Arnavut, Çerkez olan hepsi de birbirine benzemektedir. Onlar arasında tek gerçek Türk yoktur."

Görüldüğü gibi bu son derece sert sözler Vahdettin'in içinde bulunduğu ağır hezeyanın dışı vurmuş halidir. 23 Mayıs'ta İngiliz Yüksek Komiserine Ankara Hükümeti hakkında söylediği sözler de enteresandır. Vahdettin'e göre; masum halk işgalci Yunan güçlerinin yaptığı katliam ile Ankara önderlerinin kendi kişisel amaçları için çıkardığı olaylar arasında kalmıştır. Tek çözüm İngiltere tarafından tesis edilecek olan barıştır. Yine bu görüşmede Vahdettin, Kemalistlerin Bolşeviklerden güç aldığını belirttikten sonra, kendisinin İngilizlere karşı geleneksel hayranlık beslediğini ve Türkiye'nin tek umudunun İngiliz görüşlerini benimsemekle gerçekleşeceğine inandığını belirtmiştir (FO, 406/46, No: 51; Sonyel, 2015: 138-139).

1921 yılının yaz aylarına geldiğimizde, Milli Mücadele tarihimizin belki de en önemli dönüm noktalarından biri olan Sakarya Savaşı yaşanacaktır. İnönü Muharebelerinde iki kez yenilen Yunan kuvvetleri Temmuz ayında daha büyük ve geniş çaplı bir taarruza kalkmış ve Türk ordusu Eskişehir-Kütahya çarpışmalarını kaybederek Mustafa

Kemal Paşa'nın talimatıyla oldukça büyük, fakat askeri açıdan başarılı bir ricat hareketiyle Sakarya ırmağının doğusuna düzenli bir şekilde çekilmiştir. Tabii bu denli bir geri çekiliş Ankara'da bazı buhranlı günlerin geçirilmesine sebep olmuş, hatta Meclis'in Kayseri'ye nakli bile tartışılmıştır. Bu ortamda Meclis içinde Mustafa Kemal Paşa'ya da muhalefet artmış ve ordunun başına geçmesi talep edilmiştir. Bu arada ordu Sakarya'nın doğusuna çekilmeye çalışırken kaçak sayısı neredeyse ordunun yarısı boyutuna ulaşmıştır. Bu şartlar altında Meclisten Başkomutanlık yasaının çıkmasını sağlayan Mustafa Kemal Paşa, ordunun başına geçerek milleti topyekûn, bütün varlığıyla Milli Mücadeleye destek olmak için 7 Ağustos 1921'de Tekâlifî Milliye emirlerini yayımlamıştır. Ağustos sonunda başlayan ve son derece kanlı geçen muharebeler neticesinde Yunanlılar yenilgiye uğratılarak Mustafa Kemal Paşa'ya Meclis tarafından "Gazi ve Mareşal" payeleri verilmiştir.

Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal ve Meclis'in prestijinin oldukça arttığı görülmektedir. Sakarya'da elde edilen askeri başarıdan sonra siyasi başarılar da gelmeye başlamıştır. Bu savaştan sonra Fransızlar tekrar masaya oturmuş ve 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile Ankara emperyalist cepheyi ikiye bölmüş ve İngilizler ile Fransızların arasını açmayı başarmıştır.

Bütün bunlar olurken, Vahdettin de İstanbul'da çok da huzurlu günler geçirmemekteydi. Mustafa Kemal ve Ankara'nın her başarısı aslında kendi tahtı açısından bir tehditti. Bir İngiliz istihbarat raporuna göre, padişah, Mustafa Kemal'e Mareşal ve Gazi rütbe ve sıfatlarının verilmesinden hiç memnun olmamıştı. Nişan ve terfi verme padişahın yetkisindeydi. Dolayısıyla Ankara Hükümeti padişahın egemenlik haklarını kullanmıştı (Sonyel, 2015: 151). İstanbul'a geldikten sonra Vahdettin'le ilk kez 14 Kasım'da görüşen İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harrington, padişahın Ankara ile ilgili görüşlerini aktarırken, padişah Ankara'daki aşırıların sayısının yüzde on civarında olduğunu ve adil bir barış yapılırsa bunların silinip gideceğini söylediğini belirtmektedir. (TNA, FO, 371/6535) İngiliz Yüksek Komiserliğinin 1921 senesinin yıllık raporuna ise Vahdettin ile ilgili şu tespitler yapılmıştır: "Milli Mücadele'ye ve liderlerine karşı olan görüşünü değiştirdiğini düşünmek için ortada bir sebep görünmemektedir. Mustafa Kemal tarafından kendisine olan saldırgan tavrın farkındadır" (Satan, 2011: 21)

1922 Yılı'nın Önemli Gelişmeleri ve Vahdettin'in İstanbul'da Son Günleri

1922 yılına girildiğinde, Yunan ordusunun yenilip geri çekilmesinden sonra barış görüşmeleri için yeni arayışlar başlamıştır. Gerçi Ankara Sakarya'dan sonra Fransızlarla bir antlaşma imzalayıp İtilaf devletleri cephesini bölmeyi başarmıştı fakat İngilizler ile masaya oturulamıyordu. Bunda en büyük etken Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Sevres Antlaşmasını mümkün olduğu kadar ilk haline sadık kalarak onaylatmak istemesidir. İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold da padişahın neredeyse sıfırlanmış gücünün hiç değilse manevi boyutunu mümkün olduğu kadar yükseltip ondan faydalanma peşindedir. Rumbold İngiltere'ye gönderdiği mesajların çoğunda Mustafa Kemal ile temasa karşı olduğunu sürekli belirtmiştir. Fakat 1922 yılına geldiğinde, gelişmeler gösterdi ki Lord Curzon'un Türkiye'ye karşı yürüttüğü düşmanca tutumunu yumuşatması gerekmektedir. Bu zamana kadar sadece Padişah ve İstanbul Hükümetlerini tanıyıp Ankara'yı yok sayan İngiltere, dolaylı yoldan da olsa artık temas kurmak zorundadır.

Sakarya'dan sonra ortaya çıkan yeni şartlar ışığında Sevr Antlaşmasının mevcut haliyle artık Mustafa Kemal'e onaylatılamayacağı belli olmuştu. Yeni şartlar için İngiltere Fransa ve İtalya çeşitli görüşmelerden sonra bir metin üzerinde mutabık kaldılar. Trakya'da sınır için çok kısıtlı iyileştirmeler yapılsa da Gelibolu Yarımadası, Edirne, Kırklareli gibi yerler Yunanistan'a veriliyordu. Metnin diğer şartları da Mustafa Kemal'in Misakı Milli sınırlarına ve tam bağımsızlık anlayışına oldukça uzaktı. Ankara Hükümeti adına İtilaf Devletlerinin başkentlerine gönderilen Yusuf Kemal Bey'in temaslari ise bir sonuç vermeyecekti.

İstanbul'daki bazı dışişleri bürokratları bu çıkmaz durumun sürdürülmesinden yanaydılar. Mali olarak çok kötü durumda ve savaştan bıkmış olan Anadolu halkının Mustafa Kemal'i daha fazla desteklemeyeceğini ve zamanın Mustafa Kemal'in aleyhine işlediğini rapor ediyorlardı (TNA, FO, 371/7855). Bu arada Vahdettin İstanbul'da gelişmeleri yakından takip ederken, İngilizler adına casusluk çalışmaları yapmaktan da geri kalmıyordu. İngiliz istihbaratının raporlarına göre Vahdettin'in ajanları İtilaf Devletlerinin başkentine giderek çeşitli temaslarda bulunmak için İstanbul'a gelen Ankara Hükümetinin temsilcisi Yusuf Kemal'in kâtabi Kemal Bey'in valizini açtırarak içindeki gizli belgelerin fotoğraflarını çekmiş ve bunları İngiliz Yüksek Komiserliğine göndermişti (TNA, FO, 371/7857; Soyel, 2015: 172). Eğer İngiliz arşivlerine giren bu belge doğruysa Vahdettin'in Ankara Hükümetine olan düşmanlığının ne boyutta olduğu kolayca anlaşılabilir. Vahdettin'in görevlendirdiği casuslardan belge alındığı dışişleri bürokratlarından Francis Osborne'un 14 Mart tarihinde İngiltere'ye gönderdiği mesajdan da anlaşılmaktadır. Bu mesajda bürokrat şu yorumu yapıyor: "Padişah Yusuf Kemal'in valizinden çalınan belgelerin suretlerini bize göndermekle, İstanbul ve Ankara arasındaki ilişkilerin durumunu iyice gözler önüne seriyor." (Soyel, 2015: 175)

Bu dönemin dikkate değer bir başka gelişmesi de Sadrazam Tevfik Paşa'nın Vahdettin'in adına İngiltere ile gizli bir anlaşma yapma talebidir. Bu gizli anlaşmaya göre Vahdettin Boğazların serbestisini sağlama işini İngiltere'ye bırakmayı teklif ediyor ve bunun için İngiliz askerlerinin yanı sıra Türk jandarmaların da İngilizlerin emrine girebileceğini bildiriyordu. Yapılan tekliften Vahdettin ve Sadrazam haricinde hükümet üyelerinin bile haberi yoktu. Fakat İngiltere müttefiklerinden ayrı ve gizli bir anlaşma yapmayı doğru bulmadığını bildirerek Vahdettin'in bu teklifini reddetti. Sadrazam ile görüşen Yüksek Komiser Rumbold İngiltere'ye gönderdiği mesaja şu cümlelerle son veriyordu:

"Sadrazamı dikkatle dinledim. Bunun müttefiklerimizle kıskançlık yaratacağını söyledim. Padişah, İngiltere ile sıkı ilişki kurmayı içtenlikle arzuluyor. Mustafa Kemal'in Fransa ve Sovyetler ile yakın ilişkilerini görüyor. Türk milliyetçilerinin bir gün İstanbul'a geleceklerine inanıyor. Dolayısıyla Mustafa Kemal'e karşı bir koruyucu arıyor ve gözlerini İngiltere'ye çeviriyor." (TNA, FO, 317/7860)

Vahdettin bu dönemde Mustafa Kemal ile İtilaf Kuvvetleri arasında imzalanacak bir barış antlaşmasından çekinmekteydi. Böyle bir durum gerçekleşirse kendisi ekarte edilecek ve İngilizlerin gözünde değeri azalacaktı. Oysaki Vahdettin'e göre Mustafa Kemal ve diğer liderler ihtilalci bir örgütten veya çeteden başka bir şey değildi. Nitekim Rumbold'a söylediği sözlerden de anlaşılabilir tam olarak buydu: "Otoritesini Ankara'da kurmuş olan ihtilalci askeri örgüt sadece İttihat ve Terakki'nin yeniden diriltilmiş bir şeklidir ve ulusçuluk maskesi altına

gizlenmiştir. Bu da ona, Yunan işgalinden meydana gelmiş olan duyguları istismar ederek halkı aldatma fırsatını vermiştir. Halkın yüzde doksanı Ankara gürhuna karşıdır. Bu adamların ihtirası, kendi otoritelerini İstanbul'a aktarmaktır." (Sonyel, 2015: 179) Rumbold raporun devamında ise padişahı kullanmaları gerektiğini şu sözlerle bildiriyordu: "İngiliz yönetimi padişahı kullanma olasılığını bir yana itmemelidir. Padişah makul Türklerin kendi çevresinde toplanmasını sağlayacak doğal bir öğedir."

Belgelere baktığımızda, 1922 yılında da Vahdettin'in hem kendi hem de ülkenin kurtuluşunun sadece ve sadece İngilizlere güven duymaktan geçtiğine inanmakta olduğunu görüyoruz. Mustafa Kemal ve Milli hareketin gün geçtikçe hem askeri hem siyasi alanda güçlenmesi Vahdettin'in pozisyonunu zayıflatıyordu. Bu sebeple bazı zamanlarda hiç olmayacak tekliflerle İngilizlerin karşısına çıkıyor ve kendi makamını güçlendirmek için çareler arıyordu. İngiliz Dışişleri yetkilisi Osborne Vahdettin'in çabaları hakkında konuşurken şöyle demiştir: "Padişah içtenlikle İngiliz yandaşı olarak görünüyor, ama İngiltere'nin tek başına davranamayacağını; müttefikleriyle birlikte hareket etmesi gerektiğini anlayamıyor."

Diğer yandan barış görüşmelerinden bir fayda çıkmayacağını ve bu sorunun tek çözümünün silah yoluyla olacağını bilen Mustafa Kemal yaklaşık bir yıldır taarruz hazırlıklarını sürdürmekteydi. Önce Yusuf Kemal Bey'in sonra Fethi Bey'in yurtdışında yapmış olduğu diplomatik temaslardan hiçbir sonuç alınamamıştı. İngilizler halen Ankara'nın içinde bulunduğu askeri, siyasi ve ekonomik şartlarda mücadeleyi çok fazla sürdüremeyeceğini umuyordu.

Bir yıldır süren ve büyük fedakârlıklar sonucu taarruza hazır hale getirilen ordunun durumunu son kez denetleyen Mustafa Kemal taarruz tarihinin 26 Ağustos 1920 olmasını kararlaştırdı. Neticede 26 Ağustos tarihinde başlayan Türk taarruzu Yunan ordusunu felç etti ve arka arkaya alınan başarılarla 9 Eylül tarihinde İzmir'e girildi. Eylül ortasına gelindiğinde Anadolu topraklarında tek bir Yunan askeri kalmamıştı. Türk ordusunun bu büyük zaferi karşısında İstanbul'da oluşan havayı İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold Lord Curzon'a çektiği telgrafta çok iyi özetlemektedir:

"Kemalistlerin büyük başarıları sonucunda yerel Hristiyanlar ve Kemalistlerin düşmüş olduklarına inanmış pek çok Türk, Milliyetçiler İstanbul'a gelirse onların kendilerinden öç alacaklarından kaygılanıyorlar. Kemalist aleyhtarı kimi Türk, Rum, Ermeni kişisel yaşamlarının güvenliğinden endişeliler. Bu kişiler arasında Damat Ferit de vardır. Birkaç gün önce eşi, üvey oğlu ile İtalya'ya hareket etmiştir." (Sonyel, 2015: 194)

İngilizler ortaya çıkan yeni durumda Vahdettin'i koruma yollarını aramaya ise daha Türk ordusu İzmir'e girmeden başlamıştı. İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harrington, 7 Eylül tarihinde Padişah Vahdettin'in korunması konusunda alınacak tedbirler ile ilgili savunma bakanlığı ve yüksek komiserlik ile temaslarda bulunmuş ve Padişah İstanbul'dan ayrılmak isterse hangi tedbirlerin uygun gördüğünü açıkladıktan sonra kendisine bir gemi ayrılmasına kararı verilmiştir (TNA, FO, 371/7889/E.9438). Diğer yandan Türk ordusunun ilerleyişi İngilizlerde müthiş bir kargaşa ve endişe yaratmıştır. Bunu kendi belgelerindeki iç yazışmalarında bütün yalınlığı ile görmek mümkün. Örneğin İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold 14 Eylül'de İngiltere'ye gönderdiği

mesajda aynen şu cümleleri kurmaktadır: “Konferans çağrısı için şimdi en uygun zamandır. Yoksa Mustafa Kemal rahat durmaz. Ordularına, “İlk hedefiniz Akdeniz’dir” diyen adamın ikinci hedefi Trakya’dır. Konferans olmazsa Trakya’ya İstanbul veya Çanakkale üzerinden geçmeye çalışacaktır.” (TNA, FO, 424/254, No: 379)

Neticede 11 Ekim 1922’de Mudanya’da İtilaf Devletlerinin temsilcileriyle Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı ve ardından Büyük Millet Meclisi adına Refet Paşa İstanbul’a girdi. İngilizlerin Lozan Konferansına İstanbul Hükümetini de davet etmesi nedeniyle 1 Kasım tarihinde Saltanat kaldırıldı ve 5 Kasım’da Halifenin meclis tarafından seçileceği ilan edildi (BCA, 30-10-0-0/202/379/3). Vahdettin için işler baş döndürücü bir hızla kötüye gidiyordu. 26 Eylül’de Rumbold İngiltere’ye gönderdiği mesajda Vahdettin ile ilgili özetle şöyle diyordu: “Padişahı 1920 yılı Ekim ayında kişisel olarak tehlikeye girerse onu korumak için elimizden geleni yapacağımızı kendisine söz vermiştik. Padişah, Kemalistler İstanbul’da başa geçerse Abdülhamit’in akibetine uğramamak için ailesiyle birlikte buradan ayrılacağını bildirmiştir. Mustafa Kemal’e bir kutlama telgrafı göndermeye taziyik edilmiş olduğunu, ama bunu reddettiğini dolaylı biçimde bilgime sunmuştur.” (Sonyel, 2015: 195). Bu rapordan anlaşılana göre Vahdettin’e birileri muzaffer olan ve vatani düşman askerlerinden temizleyen Türk ordusunu kutlama mesajı yayımlamasını tavsiye etmiş, fakat Vahdettin bu isteği reddetmiştir.

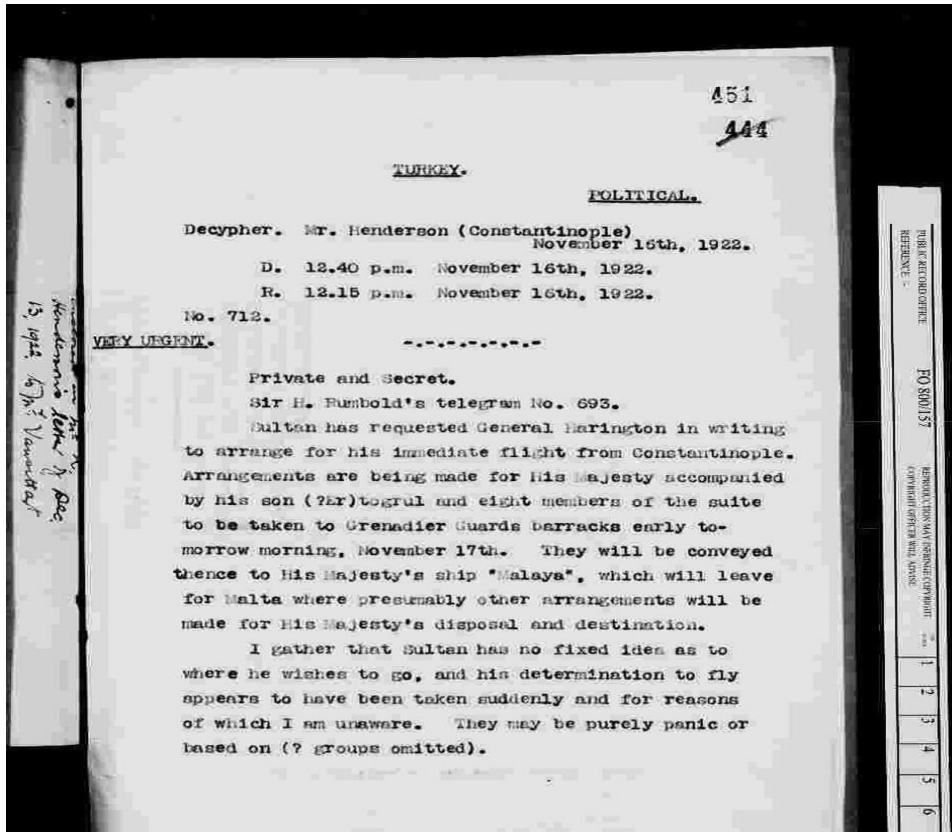
5 Kasım’da son Osmanlı Hükümeti de erkten çekilerek tarihe karıştıktan sonra 6 Kasım’da Rumbold ile oldukça uzun bir görüşme yapan Vahdettin’in tahtını korumak için içinde hala umut kırıntıları olduğunu görüyoruz. Bu görüşmede bile Kemalistleri azınlık olarak tanımlayarak onları Bolşeviklikle suçlamıştır. İngiltere’nin İstanbul’u Kemalistlere bırakmamasını ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilmesini talep etmiştir. (Benzer bir teklifi son Sadrazam Tevfik Paşa da yapmış ve İstanbul’un yönetiminin Yüksek Komiserlerce ele alınıp alınamayacağını sormuş fakat ret yanıtı almıştır) Vahdettin’in Kemalistleri şu aşamada bile azınlık olarak tanımlaması hala etrafında olup bitenleri tam olarak kavrayamadığını göstermektedir. Ona göre saltanat makamı ve padişah olarak kendisi hala İngilizlerin asla vazgeçemeyeceği kadar önemlidir fakat gerçekler bunun tam tersidir. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ortada İstanbul hükümeti diye bir şey kalmadığını ve barış müzakerelerinin Ankara ile yapılacağı gerçeğini söyleyince, Vahdettin eğer ülkeden ayrılmaya karar verirse İngiltere’nin kendisine yardım edip etmeyeceğini sormuş ve olumlu yanıt almıştır.

İngiltere bu günlerde Vahdettin’e siyasi himaye vererek Halifelik unvanından faydalanmayı düşünmüş ve Hindistan’da kendisinin İngiltere’nin işine yarayıp yaramayacağı tartışılmıştır. 10 Kasım’da Hindistan Genel Valisi Hindistan Bakanlığına gönderdiği mesajda Vahdettin ve Mustafa Kemal ile ilgili şu çarpıcı tespitleri yapmıştır:

“Padişahı halifeliği dışında Hindistan’da pek tanıyan yoktur ve Türkiye’nin işgali sırasında onun İngilizlerin aleti olduğundan kuşkulaniılmaktadır. Onun tahttan indirilmesi burada sükûnetle karşılanacaktır. Mustafa Kemal ise, ülkesinin kurtarıcısı ve İslam şampiyonu olarak görülmektedir. Padişaha ancak mecbur kalırsak geçici olarak sığınma hakkı tanıyabiliriz” (TNA, FO/371/7913)

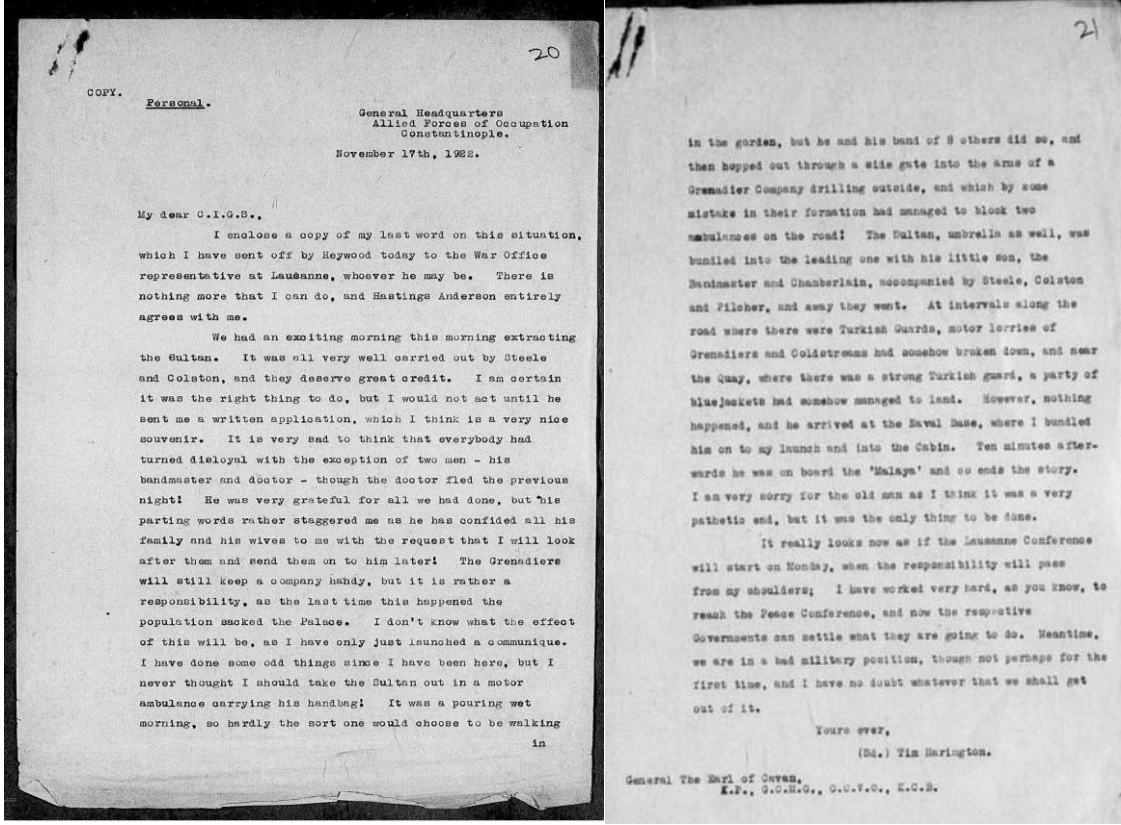
Hindistan Genel Valisinin 1922 yılında, son 3-4 yıldaki olayları analiz ederek yaptığı tespitlerin bizim ülkemizde günümüzde bile hala anlaşılabilmesi veya kasıtlı olarak gerçeklerin değiştirilmeye çalışılması üzerinde dikkatle durulması gereken bir noktadır.

Bu arada, Damat Ferit hükümetlerinde bakanlık yapan Peyam-ı Sabah editörü, İngiliz Muhipler Cemiyeti kurucularından, Milli Mücadele dönemi boyunca Mustafa Kemal ve Ankara'ya hakaretler yağdıran Ali Kemal ele geçirildikten sonra İzmit'te halk tarafından linç edilmiştir. Bu hadiseyi kınayan İngilizler Vahdettin'in de aynı akıbete uğramaması için çeşitli önlemler alma gereği duymuşlardır bunun için Yüksek Komiserler ve Generaller arasında çeşitli görüşmeler yapılmıştır (TNA, FO/371/7911). Fakat Vahdettin, özellikle Ali Kemal'in başına gelen linç hadisesinden sonra İstanbul'da daha fazla duramayacağını ve can güvenliğinin olmadığını düşünerek 16 Kasım 1922 tarihinde İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harrington'a "Müslümanların Halifesi" unvanıyla özel bir mektupla başvurarak İngiltere'ye sığınma talebini iletmiştir.

Resim 10. Vahdettin'in İstanbul'dan Ayrılmak İçin 16 Kasım 1922'de General Harrington'a Başvurduğunu Bildiren Belge

Kaynak: TNA, FO, 800/157, No: 451.

Resim 11. General Harrington'ın Padişah Vahdettin'i İstanbul'dan Nasıl Kaçırdığına dair Ayrıntılı Raporu
Kaynak: TNA, WO, 137/5, No: 20-21.

Bu talep İngilizler tarafından derhal kabul edilmiş ve Vahdettin 17 Kasım 1922'de oğlu Ertuğrul, beş eşi ve maiyetiyle sabah saat 08.00'de Yıldız Kışlası'na açılan yan kapıdan gizlice ayrılmıştır. Orada bir İngiliz Albayı ve askerler tarafından karşılanan Vahdettin ve yanındakiler, iki motorlu askeri ambulans ile Tophane'ye getirilmiş ve burada kendilerini İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ile İşgal Kuvvetleri Komutanı Harrington karşılamıştır. Daha sonra bu ikili kendilerine Malaya savaş gemisine kadar eşik etmişler ve Vahdettin ve yanındakiler bu gemiyle Malta'ya götürülmüştür. General Harrington, Padişahın gizlice kaçırılma operasyonunu bütün bu ayrıntılarla İngiltere'ye rapor ederken şunları söylemiştir: "Çok acıklı bir sonu olduğunu düşündüğüm bu yaşlı adam için çok üzgünüm ama yapılacak tek şey buydu (TNA, WO, 137/5, No: 20-21).

SONUÇ

Malta'ya sağ salım ulaşan Vahdettin burada İngiliz vali tarafından iyi karşılanmış ve bu vali aracılığı ile Britanya Kralı V. George'a bir teşekkür telgrafı göndermiştir:

"İstanbul'dan ayrılırken Majesteleriniz hükümeti, Yüksek Komiseriniz, Başkomutanınız ve Malta'ya gelişimde Valiniz Plumer tarafından bana gösterilen yardım ve kolaylıklardan dolayı Majestelerinize en derin minnetlerimi sunarım. Majestelerinizin ailesinin tüm mensuplarının sağlık ve refahı için Tanrıya dua ederim" (Sonyel, 2015: 204)

Padişah Vahdettin'in bir İngiliz gemisiyle İstanbul'u terk etmesi üzerine bir beyanname yayınlanmış ve kendisinin tahttan indirilerek Halifelğin Abdülmecit Efendi'ye verildiği bildirilmiştir (BOA, 30-10-0-0/202-379-18).

Vahdettin'in hayatını tehlikede gördüğü için İstanbul'dan kendi özgür iradesiyle kaçarak İngilizlere sığınması ülkede genel olarak tepkiyle karşılanmıştır. İngiliz Yüksek Komiseri kendisinin ayrılmasından sonra atılan gazete manşetlerini ve yazıları bir raporlar İngiltere'ye göndermiştir. Buna göre: Tevhid-i Efkâr "misli görülmemiş alçaklık, kendi din ve ulusunun düşmanı olan bir düşük Padişah" derken, Vakıf: "Kendi eliyle kendi sonunu hazırlamış, kendi eliyle kendini asmıştır." Demiştir. Renin ise" Vahdettin halka hesap vereceği günün yaklaşmakta olduğunu sezmiştir. Osmanlı Padişahları içinde iyi ve kötüleridir ama Vahdettin gibi korkak padişah çıkmamıştır." Demiştir. Doğal olarak, Vahdettin'e karşı en sert tepkiyi Nutuk'ta Mustafa Kemal Atatürk vermiştir:

"Gerçekten de, her ne sebeple olursa olsun, Vahdettin gibi hürriyetini ve hayatını milleti için tehlikede görebilecek kadar adi birinin, bir dakika bile olsa, bir milletin başında olduğunu düşünmek ne hazindir! Aciz, adi, duygu ve anlayıştan yoksun bir yaratık, kendisini kabul eden herhangi bir yabancıнын koruyuculuğuna sığınabilir; ancak, böyle bir yaratığın bütün Müslümanların halifesi sıfatını taşıdığını ifade etmek elbette doğru değildir. Değersiz hayatlarını iki buçuk gün daha fazla ve sefilce sürükleyebilmek için, her türlü düşkünlüğe katlanmakta bir sakınca görmeyen halifeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gösterdik" (Atatürk, 2005: 496)

Mustafa Kemal'in bu sözleri ilk bakışta çok sert ve ağır gözükabilir fakat, başkent İstanbul ve İzmir dahil yurdun pek çok noktası işgal altındayken, son derece zorlu şartlarda ülkesinin bağımsızlığı için mücadele vermeye çalışan Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı Vahdettin, bu mücadeleyi baltalamak için işgalcilerle tam bir iş birliği içinde elinden geleni yapmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları için gıyabında idam kararname çıkarmış, dini kullanarak fetvalar verdirmiş, hatta iç isyanların çıkmasında rol oynayarak kardeşkanı dökülmesine sebep olmuştur. Vahdettin bütün bunları yaparken sadece saltanat makamını ve kendi tahtını düşünmüştür. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in Vahdettin'e bu kadar sert sözlerle yüklenmesi gayet anlaşılabilir bir husustur.

Vahdettin Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz İngiliz yanlısı açıklamalar yaparak, onların dümen suyuna giderek adil bir barış yapılacağını ummuştur. Bu sebeple hemen her fırsatta devleti savaşa sokan İttihatçılar aleyhinde konuşmuş ve artık İngiliz dostluğuna önem veren bir padişahın devletin başında olduğu izlenimini yaratmaya çalışmıştır. İzmir'in işgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra artan Kuvayı Milliye hareketine karşı ilk andan itibaren çok sert tepki gösteren Vahdettin, Kuvayı Milliye'yi çeteci bir hareket, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını da asi olarak tanımlamıştır. Vahdettin'e göre işgaller karşısında aşırı tepki verip silaha sarılmak İtilaf Devletlerini sınırlandırmaktan başka bir işe yaramayacak ve bu sebeple barış şartları Türklerin aleyhine olacaktır.

Vahdettin İngilizlerle tam güven ve iş birliği içinde Milli Mücadeleyi yok etmek için elinden gelen bütün gayreti süreç içerisinde fazlasıyla göstermiştir. Millet başta Mustafa Kemal Paşa ve diğer milliyetçi liderler önderliğinde kurtuluş mücadelesi verirken, kendisi işgalcilerle birlik olup vatanını savunanlara karşı mücadele etmeyi seçmiştir. 1919'dan 1922'ye kadar Milli Mücadele ve Mustafa Kemal karşıtı takındığı tavır ve eylemler nedeniyle, Ankara Hükümetinin İstanbul'a girdiği dönemde hayatını tehlikede görmüş ve kendi özgür iradesiyle İngiltere başvurarak sığınma talep edip ülkeden kaçmıştır.

İngiliz arşivlerindeki belgelere baktığımızda, Vahdettin'in İngilizlere karşı olan tutumu ve tavrının samimi olduğunu görürüz. Vahdettin'in Milli Mücadele'ye karşı olan duruşu İngilizlerle yaptığı bütün ikili görüşmelere yansımıştır. Kendisinin bu tavrı sadece İngiliz belgelerinde sabit değildir. Özellikle Mustafa Kemal önderliğinde Milli Mücadele gelişmeye başladıktan sonra aldığı kararlara ve yaptığı eylemlere baktığımızda da Milli Mücadele'nin tamamen karşısında olduğu net olarak görülmektedir. Dolayısıyla İngiliz belgelerinde Vahdettin ile ilgili yazılanlara baktığımızda, belge içeriklerinin Vahdettin'in eylem ve kararlarıyla büyük oranda uyduğunu görmekteyiz.

Günümüzde bilimsellikten uzak çalışmalarla çarpıtılmaya çalışılan bu konunun tarafsız gözle ele alınması son derece önemlidir. Tarafsız gözle ele alındıktan sonra mevcut belgeler değerlendirildiğinde gerçekler son derece açık ve net ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Devlet Arşivleri

BOA, HSD.AFT/6.73

BOA, İ.DUİT./158-73.

BOA, DH.İUM. 19-6/1-70.

BOA, MV./215-115.

BOA, DH.ŞFR./100-174.

BOA, MV./216-95.

BOA, İ.DUİT/178/30-1.

BOA, 490-1/34-141-2.

BOA, MV./254-73.

BOA, DH.İUM/20-14-1.

BOA, İ.DUİT.175/46-1

BOA, 30-10-0-0/202-379-18.

BCA, 30-10-0-0/202/379/3.

The National Archives

FO, 371/4164/191127.

FO, 371/49194.

FO, 371/4157 no: 25899

FO, 371/4158/94621.

FO, 371/4158/118411.
FO, 371/4227/107802.
FO, 371/5170.
FO, 371/6535.
FO, 371/7855.
FO, 371/7857
FO, 317/7860.
FO, 371/7889/E.9438.
FO, 371/7911.
FO, 371/7913.
FO, 404/41, No: 58., No:126.
FO, 406/43, No: 84., No: 95., No:172.No:184.No:192/1., No: 225., No: 247., No: 266.
FO, 406/44, No:155., No:255., No:286., No:290.
FO, 406/46, No: 51.
FO, 424/254, No: 379.
FO, 800/157, No: 212-213., No: 255., No: 286., No: 290., No: 291, No: 292, No: 293., No: 451.
WO, 137/5, No: 20-21.

Yeni Zelanda Devlet Arşivleri

G1. 238 1919/187 (R24547189).

Kitaplar

Akşin, H. (1992). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Cem Yayınevi.
Atatürk, M.K. (2005). *Nutuk*. İstanbul: Alfa Yayınları.
Fehmi, H. (2014). *Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na Cephede Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*.
Yay. Haz., Mustafa Yeni. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
Goloğlu, M. (2014). *Üçüncü Meşrutiyet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
Gökbilgin, M.T. (2011). *Milli Mücadele Başlarken*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
Soyel, S.R. (2015). *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
Okur, M., Küçükuşurlu, M. (2006). *İngiliz Yüksek Komiserlerin Gözüyle Milli Mücadele 1918-1920*. Trabzon: Serander Yayınları.
Özakman, T. (2015). *Vahdettin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
Satan, A. (2010). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye-1920*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
Satan, A. (2011). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye-1921*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
Şimşir, B. (1992). *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.s

Makaleler

Kıbil, M. (2018). "Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar", Uluslararası Türk – Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi, 14 – 16 Aralık 2018, Ankara.

Gazeteler

The Daily News